

ואם לאו לא יבא: דיו לאב"ל שעומד באב"ל. דיו להקב"ה שעומד כמה ימים וימינו אחר כלומר אם לא יעשו תשובה אינו עומד באבלו כל הימים אלא ודאי קץ לדבר ל"א דיו לאב"ל דיון לישראל צער גלות אפילו בלא תשובה נגאלין: לא

בכסף. לא בתשובה ומעשים טובים דאפילו אין עושין תשובה נגאלין משום דאמר חנם נמכרתם קרי כסף בלשון תשובה: בעלתי אתכם. משמע בעל כרחכם בלא תשובה: אחד מעיר. אברור הצדיקים ואביאם לציון אע"פ שאין כולם חוזרין: כה אמר ה' לבזה נפש למתעב גוי. אותן הבזויין ומתועבין בעבירות אע"פ כ יגאלו מלכים יראו וקמו:

נוהגים להתענות בערב ראש השנה עד מנחה (שו"ע סימן תקפא סעיף ב; קצש"ע סעיף יד). ויש אומרים שעכשיו נוהגים להתענות עד מנחה גדולה (מחצה"ש סק"י ומט"א שם סעיף לט, וז"ל: "ויש חלושי מזג שמתענים עד מנחה גדולה") ומי שחולה קצת אין צריך להתענות (מט"א סעיף לו) ובזמן הזה שהדורות חלשים יש לסמוך על שיטת הרבי ר' אלימלך ששני דפים עם הראש נחשב כתענית (ראה טיול בפרדס שהגאון הקדוש ה"קול אריה" ז"ל אמר שאצלו מקובל פסק זה כמו שנאמר בתוספתא מפורשת).

סנהדרין פרק חלק וצו: ק.י.

[צו ע"ב] אמר אביי לא פחות עלמא מתלתין ושיתא צדיקי דמקבלי אפי שכינה בכל דרא שנאמר אשרי כל חוכי לו לו בגימטריא תלתין ושיתא הוו איני והאמר רבא דרא דקמי קודשא בריך הוא תמני סרי אלפי [פרסא] הואי שנאמר (יחזקאל מח, לה) סביב שמנה עשר אלף לא קשיא הא דמסתכלי באיספקלריא המאירה הא דמסתכלי באיספקלריא שאינה מאירה ומי נפיש כולי האי והאמר חזקיה א"ר ירמיה משום רשב"י ראיתי בני עלייה והן מועטין אם אלף הם אני ובני מהם אם מאה הם אני ובני מהם אם שנים הם אני ובני הם לא קשיא הא דעיילי בבר הא דעיילי בלא בר אמר רב כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים ושמואל אמר דיו לאב"ל שיעמוד באבלו כתנאי ר' אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין אמר ליה רבי יהושע אם אין עושין תשובה אין נגאלין אלא הקב"ה מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות בהמן וישראל עושין תשובה ומחזירן למוטב תניא אידך ר' אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין שנאמר (ירמיה ג, יד) שובו בני שובבים ארפא משובותיכם אמר לו רבי יהושע והלא כבר נאמר (ישעיה נב, ג) חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו חנם נמכרתם כוכבים ולא בכסף תגאלו לא בתשובה ומעשים טובים אמר לו רבי אליעזר לר' יהושע והלא כבר נאמר (מלאכי ג, ז) שובו אלי ואשובה אליכם אמר ליה רבי יהושע והלא כבר נאמר (ירמיה ג, יד) כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון אמר לו ר' אליעזר והלא כבר נאמר (ישעיה ל, טו) בשובה ונחת תושעון אמר לו ר' יהושע לרבי אליעזר והלא כבר נאמר (ישעיה מט, ז) כה אמר ה' גואל ישראל וקדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים

ביאור "חברותא"

משלשים צדיקים כאברהם אבינו וכו'. עיי"ש. כך פירש ביד רמה, שמה שאמר אביי: לא פחות עלמא מתלתין ושיתא צדיקי, היינו בכל דור. ואם כן, בששת אלפי שנות העולם יש יותר מאלפי צדיקים. ועל זה מקשה הגמרא: ומי נפיש וכו'. עיי"ש באורך. וכתב שפירושא מעליא הוא. עוד הביא לפרש,

[דף צו ע"ב] סביב י"ח אלף. בירושלים של מעלה משתעי קרא בסוף יחזקאל: באספקלריא המאירה. בחזק נגהו של הקב"ה אין מסתכלין אלא תלתין ושית אבל בקלישות הנוגה לצדדין מרחוק מסתכלין כתות הרבה: ומי נפיש כולי האי. דלהוי בריר לן תלתין ושיתא הוו ולא פחות: והא רבי שמעון בן יוחאי. לא הוה ידע אם אלף הם אם מאה הם אם שנים הם: הא דעיילי בבר. שצריכין ליטול רשות כשנכנסין להסתכל באספקלריא המאירה בהנהו לא פחיתי מתלתין ושית אבל אותן הנכנסין בלא רשות ברוב צדקם הנהו מספקא לן כמה הוו: בתשובה. אם כל ישראל חוזרין בתשובה יבא

אמר אביי: לא פחות עלמא מתלתין ושיתא צדיקי דמקבלי אפי שכינה בכל דרא [בכל דור יש לפחות שלושים וששה צדיקים, שמקבלים פני שכינה] (בבראשית רבה [פרשה לה] איתא: "כך אמר רשב"י: אין העולם יכול לעמוד בפחות

[דף צח ע"א] כי למועד מועדים. אלמא יש קץ בדבר: וככלות נפץ יד עם קדש. כשתכלה תקומתם וחוזק ידיהם שהיתה נפוצה אילך ואילך גבורה ותועלת לפשוט אנה ואנה ואחר שתכלה גבורתם שיהיו שפלים למאד: תכלינה. אלו הצרות ויבא משיח כדאמרינן כי אזלת יד: מגולה מזה. כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ ואין לך קץ מגולה יותר: ר' אליעזר אומר מזה. הפסוק כשתראה דאין שום אדם משתכר ואף שכר הבהמה לא נהיה והיינו כדאמרן עד שתכלה פרוטה מן הכיס אין מעות מצויות בכיס: שכר בהמה. עבודת

האדמה שהיא על ידי בהמה איננה: וליוצא ולבא אין שלום. אז יבא משיח: [שלום רב]. והיינו וליוצא ולבא אלו תלמידי חכמים אותם שהיה דינם לצאת ולבא בשלום כדכתיב שלום רב לאוהבי תורתך אפילו להנהו אין שלום: מן הצר. מרוב הצרות ל"א מיצר הרע: שקולין. שוין שער התבואה ויין רווחי' כדאמרן חמישית שובע גדול ל"א שקולין שוין שכולן יקרינן: כשמון אוליד. שיהיו כולן קפויין וכיון שהם קפויין אין דגים נמצאין בחכה: עד שתכלה מלכות הזלה. שלא תהא להם שום שולטנות לישראל אפילו שולטנות קלה ודלה:

[דף צח ע"א] מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו אמר לו רבי אליעזר והלא כבר נאמר (ידימיה ד, א) אם תשוב ישראל נאום ה' אלי תשוב אמר לו רבי יהושע והלא כבר נאמר (דניאל יב, ז) ואשמע את האיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה

כל אלה וגו' ושתק רבי אליעזר ואמר רבי אבא אין לך קץ מגולה מזה שנאמר (יחזקאל לו, ח) ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל וגו' רבי (אליעזר) אומר אף מזה שנאמר (זכריה ח, י) כי לפני הימים (האלה) [ההם] שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה וליוצא ולבא אין שלום מן הצר מאי ליוצא ולבא אין שלום מן הצר רב אמר אף תלמידי חכמים שכתוב בהם שלום דכתיב (תהילים קיט, קסה) שלום רב לאוהבי תורתך אין שלום מפני צר ושמואל אמר עד שיהיו כל השערים כולן שקולין אמר רבי חנינא אין בן דוד בא עד שיתבקש דג לחולה ולא ימצא שנאמר (יחזקאל לב, יד) אז אשקיע מימיהם ונהרותם כשמון אוליד וכתב (בתריה) (יחזקאל כט, כא) כיום ההוא אצמיה קרן לבית ישראל אמר רבי חמא בר חנינא אין בן דוד בא עד שתכלה מלכות הזלה מישראל שנאמר (ישעיה יח, ה) וכרת הזלזלים

ביאור "חברותא"

דמסתכלי באיספקלריא שאינה מאירה [בקלישות הנוגה שלצדדין מרחוק (כך פירש רש"י. וכיד רמח כתב, ש"אספקלריא" היינו פרגוד המפסיק בין השכינה לכל הנמצאים. ויש פרגוד שזיו השכינה בוקע בו ומאיר, כמי שאין שם מחיצה. ויש פרגוד שאין זיו שכינה בוקע בו, כדי שלא יסתכל בו מי שאינו ראוי, אלא רואין את הכבוד אחרי הפרגוד כנר שנראה אחורי זכוכית. ונקרא "ספקלריא" לשון ספק ראייה. שנראית מאחורי הפרגוד, ואין הראיה ההיא ברורה וגלויה לעינינו). ואכתי תמהינן: ומי נפיש רואי פני שכינה כוללי האי, ששלשים וששה הם? והאמר חזקיה אמר רבי ירמיה משום רבי שמעון בן יוחי: ראיתי בני עלייה (היינו שהודיענו הקב"ה ברוח הקדש, או בחלום, או על ידי מלאך. יד רמח. צדיקים שעתידין לישב לעתיד למעלה לפני שכינה. יד רמח. והביא בשם רב האי גאון, שיש כמה מעלות כמתן שכר לצדיקים. כל מעלה ומעלה לפי מעשיה. ואמר רשב"י, שהמעלה העליונה, שהיא הנקראת "עליה", בניה מועטים). והן מועטין. אם בני העלייה אלף הם - אני ובני מהם [אנו מאותם אלף בני עלייה]. (לא בא לומר שראוי הוא למעלה זו יותר משאר צדיקים ונביאים שהיו, אלא שכבר הבטיחו הקדוש ברוך הוא

שמדובר על ימות המשיח, שעתידי הקדוש ברוך הוא להשרות שכנתו בבית המקדש, ולהראות זיו כבודו לצדיקים. ו"אספקלריא המאירה" ו"שאינה מאירה, מדובר בבית המקדש. או שמדובר בעולם הבא, שצדיקים נהנין מזיו השכינה. ועיי"ש שהביא שכתב רש"י ז"ל שמדובר בירושלים של מעלה, ותמה על כך. ובר"ח במס' סוכה פירש, שמדובר על גן עדן, מקום הנפשות). שנאמר: "אשרי כל חוכי לו". ו"חוכי לו" - היינו המצפים ומחכים לראות פני שכינה. והמילה "לו" בנימטריא - תלתין ושיתא הוו. והיינו, שיש בכל דור שלושים וששה צדיקים המצפים לו. ותמהינן: איני? האם רק שלשים וששה צדיקים הם, שמקבלים פני שכינה? והאמר רבא: דרא דקמי קודשא בריך הוא [שורת הצדיקים שלפני הקדוש ברוך הוא] תמני סרי אלפי פרסא הואי [שמונה עשר אלפי פרסה היא], שנאמר: "סביב שמנה עשר אלף"! ואמרינן: לא קשיא. הא, מה שאמרנו שהם שלשים וששה, היינו אלו דמסתכלי באיספקלריא המאירה [בהזק נגהו של הקדוש ברוך הוא]. ואילו הא דאמרינן שיותר הם, היינו אלו

נמישותיו. ענפים קטנים כלומר השרים והשופטים: וחסו בשם השם. כלומר שתבא להם גאולה ויחסו בצל שדי: סיגיד. תערובות שבך: בדייליך. המובדלים לראשי עם: יהירי. גסי רוח מישראל: אמגושי. פרסיים מכשפין שמצערין ישראל במס' שבת (דף עה.) פלוגתא איכא למאן דאמר אמגושי חרשי ואיכא מ"ד גדופי עובדי כוכבים: גזירפטי. שופטים עובדי כוכבים החובטין את ישראל במקלות: ואצרוף כבור סיגיד. רבים וגדולים בגסותם כשאצרוף ואסלקם ממך אזי אסירה כל בדייליך:

אמגושי. הבדלים מיראת המקום: סיגיד. כמו רב דמתרגמינן סגי: משפטיך כמו (צפניה ג) שופטיך: פנה אויבך. גזירפטי: נוססה. כמו (ישעיה י) כמסוס נוסס וכמו (שם נא) יאכלם סס רוח המקום נוקבת ומחרבת אותן עם הצרות הבאות שאף הוא מתכוין להשמידם: יירשו ארץ. היינו גאולה: עם ענני שמיא כבר אינש אתי. במהירות: וכתוב עני ורוכב על החמור. כעני הבא על חמורו בעצלות: סוסי ברקא. סוס מסורק ומכוון ונאה שיש לי דגנאי הוא שיבא על חמור מלגלג היה ל"א סוסיא בדקא

במזמרות] וכתוב בתריה בעת ההיא יובל שי לה' צבאות עם ממשך ומורט אמר זעירי אמר רבי חנינא אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל שנאמר (צפניה ג, יא) כי אז אסיר מקרבך עליו גאותך וכתוב (צפניה ג, יב) והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו

בשם ה' אמר רבי שמלאי משום רבי אלעזר בר"ש אין בן דוד בא עד שיכלו כל שופטים ושופטים מישראל שנאמר (ישעיה א, כה) ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגיד וגו' ואשיבה שופטיך אמר עולא אין ירושלים נפרית אלא בצדקה שנאמר (ישעיה א, כז) ציון כמשפט תפרה ושביה בצדקה אמר רב פפא אי בטלי יהירי אמגושי אי בטלי דייני בטלי גזירפטי אי בטלי יהירי בטלי אמגושי דכתוב (ישעיה א, כה) ואצרוף כבור סיגיד ואסירה כל בדייליך ואי בטלי דייני בטלי גזירפטי דכתוב (צפניה ג, טו) הסיר ה' משפטיך פנה אויבך אמר ר' יוחנן אם ראית דור שמתמעט והולך חכה לו שנאמר (שמואל ב כב, כח) ואת עם עני תושיע וגו' אמר רבי יוחנן אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו שנאמר (ישעיה נט, יט) כי יבא כנהר צר (ו) רוח ה' נוססה בו וסמך ליה ובא לציון גואל ואמר רבי יוחנן אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב בדור שכולו זכאי דכתוב (ישעיה נט, טז) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע וכתוב (ישעיה מח, יא) למעני אעשה אמר רבי אלכסנדר רבי יהושע בן לוי רמי כתיב (ישעיה ס, כב) בעתה וכתוב אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעתה אמר רבי אלכסנדר רבי יהושע בן לוי רמי כתיב (דניאל ז, יג) וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתה וכתוב (זכריה ט, ט) עני ורוכב על חמור זכו עם ענני שמיא לא זכו עני רוכב על חמור אמר ליה שבור מלכא לשמואל אמריתו משיח על חמורא אתי אישדר ליה סוסיא ברקא דאית לי אמר ליה מי אית לך בר חזור גווני ר' יהושע בן לוי

ביאור "חברותא"

שיחא הוא ובנו מהם). אם מאה הם - אף אז אני ובני מהם. אם שנים הם - אזי אני ובני הם אותם שנים (לא המשך רשבי ואמר: "ואם אחד הוא וכו'"), כי בפחות משני צדיקים אין העולם מתקיים. ששני צדיקים יסודי עולם, בצירוף הקדוש ברוך הוא, הרי הם שלשה עמודים. וכן כל דבר שבעולם שאומן עושה, כגון מטה ושלחן, כסא ומנורה, אין יכולין לעמוד בפחות משלש רגלים. ולכן נקטו חז"ל "על שלשה דברים העולם עומד וכו'", כי בפחות משלש - אינו עומד. תורת חיים). הרי שיתכן שיש רק שנים שהם בני עליה! ומבארין: לא קשיא. הא, מה שאמרנו שהם שלשים ושישה, היינו דעייילי כבר [שצריכים לבקש רשות] כשבאים להסתכל

באספקלריא מאירה. ואילו הא, מה שאמרנו שיתכן שהם רק שנים, היינו דעייילי בלא בר שיכולים להכנס בלא רשות (והם החסידים הגדולים יחידי הסגולה, שנפשותיהן דבוקות בקב"ה בכל עת, תמיד נכנסין לפניו בלא רשות. והיה רשבי בטוח שהוא ובנו מהם, כיון שהיו במערה כמה שנים, ולא שתו לבם לשום עסק, כי אם לעבודת אלקים. תורת חיים. והר"ה [סוכה מה ב] כתב, "דעייילי כבר" היינו אותם העולים בגן עדן כבניהם [כר"ל לשון בן]. דהיינו, שיהא צדיק ובנו כמותו, כמו רבי שמעון ובנו, הם מועטים. וכן כתב ביד רמה, וכן הכיח הערוך). אמר רב: כבר בלא בר הקיצין [עברו כל אותם זמנים שהיה צריך לבוא בהם המשיח], ומעתה אין הדבר תלוי

סוס בדוק לרוץ: בר חזיר גוונני. כלום יש לך סוס בר מאה גווננין שחמור שלו כן הוא במלתא בעלמא דחייה: חזיר. מאה בלשון פרסי: האדון הזה. שכניה היתה עמהם: קול שלשה. דשכניה הוה בהדייהו: לדידיה. למשיח: בפתחא (דקרתא).

נראה למורי לא בפתח העיר ממש אלא גן עדן הוא כנגד כל העולם וקאמר ליה דבאותו צד של גן עדן שכנגד פתח העיר משיח שרוי: סובלי חללים. מנוגעים והוא נמי מנוגע דכתיב (ישעיה נג) והוא מחולל מפשעינו וכתיב (שם) חליינו הוא נשא: כוליהו. מי שיש לו ארבע וחמש נגעים: אסרי להו ושרו

אשכח לאליהו דהוי קיימי אפיתחא דמערתא דרבי שמעון בן יוחאי אמר ליה אתינא לעלמא דאתי אמר ליה אם ירצה אדון הזה אמר רבי יהושע בן לוי שנים ראיתי וקול ג' שמעתי אמר ליה אימת אתי משיח אמר ליה זיל שייליה לדידיה והיכא יתיב אפיתחא דקרתא ומאי סימניה יתיב בני עניי סובלי חללים וכולן שרו ואסירי בחד

בחדא זימנא. מתירין כל נגעתן ביחד ומקנחין אותן וחוזרין וקושרין אותן: ואיהו. משיח: שרי חד. נגע ומקנחו וקושרו ואח"כ מתיר האחר ועושה כן ואינו מתיר שני נגעים יחד דסבר אי בעי לי לצאת וליגאל את ישראל לא איתעכב כדי קשירת שני נגעים: אמר ליה. ר' יהושע למשיח לאימת אתי מר אמר ליה היום: אכטחך לך ולאביך לעולם הבא. דאי לאו צדיקים גמורין אתם לא הוה יהיב לך שלמא ולא הוה מדכר שמייה דאבוך: היום אם בקולו של הקב"ה תשמעו: השער הזה. של עיר רומי. שבעיר רומי היה אותו שער: ואין מספיקין לבנותו.

זימנא איהו שרי חד ואסיר חד אמר דילמא מבעינא דלא איעכב אזל לגביה אמר ליה שלום עליך רבי ומורי אמר ליה שלום עליך בר ליואי א"ל לאימת אתי מר א"ל היום אתא לגבי אליהו א"ל מאי אמר לך א"ל שלום עליך בר ליואי א"ל אכטחך לך ולאבוך לעלמא דאתי א"ל שקורי קא שקר בי דאמר לי היום אתינא ולא אתא א"ל הכי אמר לך (תהילים צה, ז) היום אם בקולו תשמעו שאלו תלמידיו את רבי יוסי בן קיסמא אימתי בן דוד בא אמר מתיירא אני שמא תבקשו ממני אות אמרו לו אין אנו מבקשין ממך אות א"ל לכשיפול השער הזה ויבנה ויפול ויבנה ויפול ואין מספיקין לבנותו

ביאור "חברותא"

מרדכי ואסתר כדי שיהזרו בתשובה, ואז ישראל עושיין תשובה על כרחן, ומחזירין למוטב. תניא אידך: רבי אליעזר אומר: אם ישראל עושיין תשובה - נגאלין, שנאמר: "שובו בנים שובבים ארפא משובתיכם". משמע, רק אם תשובו - ארפא לכם, ואביא את הגאולה. אמר לו רבי יהושע: והלא כבר נאמר: "חנם נמכרתם, ולא בכסף תגאלו!" וכך הוא פירוש הפסוק: "חנם נמכרתם" - מכרתם עצמכם בעבודה זרה, שהיא חנם, אין לה כל ערך. "ולא בכסף תגאלו" - לא תגאלו דווקא בתשובה ומעשים טובים. אלא, אף אם לא יעשו ישראל תשובה - יגאלו. (לכאורה מלשון הפסוק משמע שאדרבה, לא בכסף תגאלו, אלא בתשובה ומעשים טובים ובאמת כך פירשו רש"י והרד"ק על הפסוק. אלא, כך הכוונה. לא בכסף ששקלתם למשכן, דהיינו, תשובה ומעשים טובים רצוניים שהיו להם כמשכן על מעשה העגל, תגאלו. אלא בתשובה ומעשים טובים על ידי צרת המן. מהרש"א). אמר לו רבי אליעזר לרבי יהושע: והלא כבר נאמר: "שובו אלי - ואשובה אליכם". משמע, שרק על ידי תשובה יתקרב הקדוש ברוך הוא לישראל! אמר ליה רבי יהושע: והלא כבר נאמר: "כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי

אלא בתשובה ומעשים טובים. שרק אם יחזרו כל ישראל בתשובה - יבוא המשיח. (דווקא משום כך, שכלו כל הקיצין, הדבר תלוי בתשובה. שאם יעשו תשובה - מיד יגאלו. מה שאין כן אם קבוע להם זמן לגאולה, לא תועיל תשובה להקדים זמנם. כפי שמצינו בדברי עמון ומואב לנבוכדנצר לעיל. עיין יעקב). ושמואל אמר: אף אם לא יעשו תשובה, בסופו של דבר יבוא המשיח, כי דין לאבל שיעמוד באבלו [די בכך שהקדוש ברוך הוא השיב ימינו אחר כאבל]. ובדאי לא יעמוד באבלו כל הימים, אלא יהיה קץ לדבר (עוד פירש רש"י, ש"אבל" הם ישראל. והיינו, דיין לישראל צער הגלות, ולכן אף בלא תשובה נגאלין). ואמרינן, שנדון זה, אם יגאלו ישראל דווקא בתשובה, או לא - כתנאי (מחלוקת תנאים) היא: רבי אליעזר אומר: אם ישראל עושיין תשובה - נגאלין, ואם לאו - אין נגאלין.

(דהיינו, שעושיין תשובה מרצון עצמם, אז נגאלין. והשיב לו רבי יהושע, שאין הדבר כן, אלא הקדוש ברוך הוא מעמיד להם מלך שגזירותיו קשות בהמן, ועל כרחם יחזרו בתשובה. מהרש"א). אמר ליה רבי יהושע: כי אפשר לומר שאם אין עושיין תשובה - אין נגאלין לעולם? אלא, אם אין ישראל חוזרין בתשובה מעצמן, הקדוש ברוך הוא מעמיד להן מלך שגזירותיו קשות, כפי שהעמיד עליהם את המן הרשע בימי

ורעה בעוז ה' וגו' וישבו כי עתה יגדל ומתרגמינן ויתיבון מביני גלוותהון: על בני ישראל. היינו כל העולם שישראל מפוזרים בו: ייתי. משיח ולא אחמיניה: בטולא דכופיתא דחמריה. בצל הרעי של

חמורו כלומר אפילו בכך אני רוצה ובלבד שאראנו: כופיתא. רעי כמו רמא כופת' וסכר ירדנא בבבא בתרא (ד' ע"ג): מאי טעמא. אמר לא אחמיניה: חבלו של משיח. גורלו ולקמן בעי מאי היא ל"א חבלו פחדים וחבלים שיהיו בימיו מחיל העובדי כוכבים: לעשות להם נס. לעלות בזרוע על כרחם של מלכי פרס: בביאה שניה. בימי עזרא כביאה ראשונה בימי יהושע מדהקישן

עד שבן דוד בא אמרו לו רבינו תן לנו אות אמר להם ולא כך אמרתם לי שאין אתם מבקשין ממני אות אמרו לו ואף על פי כן אמר להם אם כך יהפכו מי מערת פמייס לדם ונהפכו לדם בשעת פטירתו אמר להן העמיקו לי ארוני [דף צח ע"ב] שאין כל דקל ודקל שבבבל שאין סוס של פרסיים נקשר בו ואין לך כל ארון וארון שבארץ ישראל שאין סוס מדי אוכל בו

פעם שלישית: מי פמייס. שירדן נובע ממנו כדתניא בבכורות (דף נה.) דן יוצא ממערת פמייס ומפרש התם שפיר: העמיקו ארוני. עשו לי קבר בקרקע עמוק: נדף צח ע"ב] שאין סוס מדי אוכל בו תבן. שמוציאין הארונות

חוץ לקרקע ועושין מהן אבוסים במלחמת גוג ומגוג: שאין כל דקל וכו'. כלומר עתידין פרס ומדי לבא על בבל וללכדה ונתמלאה כל ארץ בבל חיילות פרסיים וסוסייהם ומשם באים לא"י ולוכדים אותה: עד שתפשוט מלכות על ישראל ט' חדשים שנאמר לכן יתנם לישראל עד עת יולדה ילדה. היינו ט' חדשים כדמתרגמינן בכך יתמסרון כעידן דילדתא למילד וכתוב (מיכה ה) ועמד

תבן אמר רב אין בן דוד בא עד שתתפשט המלכות על ישראל תשעה חדשים שנאמר (מיכה ה, ב) לכן יתנם עד עת יולדה ילדה ויתר אחיו ישובון על בני ישראל אמר עולא ייתי ולא אחמיניה וכן אמר [רבה] ייתי ולא אחמיניה רב יוסף אמר ייתי ואזכי דאיתיב בטולא דכופיתא דחמריה אמר ליה אביי (לרבא) [לרבה] מאי טעמא אילימא משום חבלו של משיח והתניא שאלו תלמידיו את רבי אלעזר מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח יעסוק בתורה ובגמילות חסדים ומר הא תורה והא גמילות חסדים אמר [ליה] שמא יגרום החטא כדר' יעקב בר אידי דר' יעקב בר אידי רמי כתיב (בראשית כח, טו) הנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך וכתוב (בראשית לב, ח) ויירא יעקב מאד וייצר לו שהיה מתיירא שמא יגרום החטא כדתניא (שמות טו, טז) עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שניה אמור מעתה ראויים היו ישראל לעשות להם גם כביאה שניה כביאה ראשונה אלא שגרם החטא וכן אמר ר' יוחנן

ביאור "חברותא"

"ואשמע את האיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאר, וירם ימינו ושמאלו אל השמים, וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי, וככלות נפץ יד עם קדש, תכלינה כל אלה וגו'." "למועד מועדים" משמע שיהא מועד וקץ לגלות. "וככלות נפץ יד וגו' תכלינה וגו'", היינו שכשתכלה תקומתם וחזק ידיהם שהיתה נפוצה אילך ואילך בגבורה ותועלת לפשוט לכאן ולכאן, אזי יהיו שפלים למאד, ואז תכלינה כל הצרות, ויבוא המשיח. ואז, כשאמר רבי יהושע את ההוכחה ממקרא זה, שתק רבי אליעזר, ולא השיב יותר. ואמר רבי אבא: אין לך קץ מגולה יותר מזה שנאמר במקרא זה: "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאז לעמי ישראל וגו'" [וסוף הפסוק: "כי קרבו לבוא". וכל הפסוקים שלאחר מכן

אתכם ציון". ולשון "בעלתי אתכם" משמע על כרחכם, "אחד מעיר ושנים ממשפחה" היינו שאברור את הצדיקים, "והבאתי אתכם ציון", אביא אותם לציון, ומשמע דהיינו אף בלא שיחזרו כל ישראל בתשובה! אמר לו רבי אליעזר: והלא כבר נאמר: "בשובה ונחת תושעון", משמע שרק על ידי תשובה יושעון! [דף צח - א] אמר לו רבי יהושע לרבי אליעזר: והלא כבר נאמר: "כה אמר ה' גאל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד משלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו". משמע, שאף אותן הבזויין ומתועבין בעבירות יגאלו, ויראו מלכים וכו'! אמר לו רבי אליעזר: והלא כבר נאמר: "אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב". משמע, שרק על ידי תשובה יגאלו ישראל! אמר לו רבי יהושע: והלא כבר נאמר:

והכתוב: **מאי טעמא**. איזו צרה באה בארץ בימיו שאתה אומר לא אחמיניה: **סנמר**. מפרש בב"ב (דף סח.) בר מחוזנייתא שיודע מיצרי השדות וגבוליהן עד כאן של פלוני מכאן ואילך של פלוני וכידו לרבות לאחד ולמעט לאחר וכשפוגעו אותו סנמר רוצה למדוד שדותיו לקצר מיצרי השדות ודומה כמי שפגע בו ארי: **גבאי**. גובה מס המלך: **מי שכל** הגבורה **שלו**. הקב"ה מצטער בעצמו כיולדה ואומר בשעה שמעביר העובדי כוכבים מפני ישראל היאך אאבד אלו מפני אלו: **פמליא של מעלה** ושל מטה. מלאכים וישראל: אפילו הגרים לא גרסינן: **רהיט ונפיל תורא ואזיל**

והכתוב: **מאי טעמא**. איזו צרה באה בארץ בימיו שאתה אומר לא אחמיניה: **סנמר**. מפרש בב"ב (דף סח.) בר מחוזנייתא שיודע מיצרי השדות וגבוליהן עד כאן של פלוני מכאן ואילך של פלוני וכידו לרבות לאחד ולמעט לאחר וכשפוגעו אותו סנמר רוצה למדוד שדותיו לקצר מיצרי השדות ודומה כמי שפגע בו ארי: **גבאי**. גובה מס המלך: **מי שכל** הגבורה **שלו**. הקב"ה מצטער בעצמו כיולדה ואומר בשעה שמעביר העובדי כוכבים מפני ישראל היאך אאבד אלו מפני אלו: **פמליא של מעלה** ושל מטה. מלאכים וישראל: אפילו הגרים לא גרסינן: **רהיט ונפיל תורא ואזיל**

ייתי ולא אחמיניה א"ל ריש לקיש מ"ט אילימא משום דכתיב (עמוס ה, יט) כאשר ינום איש מפני הארי ופגעו הדוב [ובא הבית] וסמך ידו אל הקיר ונשכו נחש בא ואראך דוגמתו בעולם הזה בזמן שאדם יוצא לשדה ופגע בו סנמר דומה כמי שפגע בו ארי נכנס לעיר פגע בו גבאי דומה כמי שפגעו דוב נכנס לביתו ומצא בנו ובנותיו מוטלין ברעב דומה כמי שנשכו נחש

אלא משום דכתיב (ירמיה ל, ו) שאלו נא וראו אם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון מאי ראיתי כל גבר אמר רבא בר יצחק אמר רב מי שכל גבורה שלו ומאי ונהפכו כל פנים לירקון אמר רבי יוחנן פמליא של מעלה ופמליא של מטה בשעה שאמר הקב"ה הללו מעשה ידי והללו מעשה ידי היאך אאבד אלו מפני אלו אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי רהיט ונפיל תורא ואזיל ושדי ליה סוסיא באורייה אמר רב גידל אמר רב עתידין ישראל דאכלי שני משיח אמר רב יוסף פשיטא ואלא מאן אכיל להו חילק ובילק אכלי

ביאור "חברותא"

לעיל, שבשנה חמישית של אותה שמיטה שבן דוד בא בה, יהיה שובע גדול (עוד פירש רש"י להיפך, שיהיו השערים שקולין לזוקר. שכולם יהיו יקרים. ובערוך גרס: "עד שיהו כל המדות שוות". והיינו, שמרוב אמת, כל בני אדם מוכרין במידה שווה. ועיי' במהרש"א מה שביאר בזה). **אמר רבי חנינא: אין בן דוד בא עד שיתבקש דג לחולה - ולא ימצא. שנאמר: "אז אשקייע מימיהם ונהרותם כשמן אוילך"**, וכיון שהנהרות יהיו קפויין כשמן, לא יהיו דגים מצויין בחכה. **וכתב: "ביום ההוא אצמיה קרן לבית ישראל"**. (שהדגים מוכים לחולים, כדאיתא במס' ברכות [מ א]: "ולא עוד, אלא שדגים קטנים מפרין ומרכין ומכרין כל גופו של אדם". עיי' שו"ת. ועיי' בעיון יעקב). **אמר רבי חמא בר חנינא: אין בן דוד בא - עד שתכלה אפילו מלכות הזלה [המזולזלת והדלה] מישראל, שלא תהיה בישראל מלכות כלל. שנאמר: "זכרת הזולזלים במזמרות"**, **וכתיב בתריה [לאחר מכן]: "בעת ההיא יובל שי לה' צבאות עם ממשך ומורט"**. והיינו, שתבוא הגאולה. (כך פירש רש"י. ומהרש"א הביא, שאפשר לפרש עוד, שהכוונה על מלכות אדום, שנאמר עליהם "קטן כגוים נתתיך כוון אתה מאד". וזהו שנאמר "זכרת הזולזלים", שהיא מלכות אדום המושלת בישראל "במזמרות" בתפילה שמתפללין ישראל במזמורים של תהלים שנאמרו על

מדברים בענין הגאולה: "כי הנני אליכם ופניתי אליכם וגו', ונשכו הערים והחרבות תבנינה וגו'", ועוד]. אם כן, הרי יש לנו סימן מובהק לביאת הגאולה, שכאשר ארץ ישראל תתן פריה בעין יפה - תבוא הגאולה **רבי אלעזר אומר: אף ממקרא זה דלהלן מתגלה לנו הקץ. שנאמר: "כי לפני ימים ההם [לפני ימות המשיח] שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה וליוצא ולבא אין שלום מן הצר"**. דהיינו, כשאדם לא ישתכר דבר, ואף על ידי עבודת האדמה, שנעשית על ידי בהמה, לא יוכל להשתכר, אזי תבוא הגאולה [כדאמרין לעיל, שאחד מסימני ימות המשיח הוא שתכלה פרוטה מן הכיס]. **מאי האי דכתיב "ליוצא ולבא אין שלום מן הצר"? רב אמר: אף תלמידי חכמים, שכתוב בהם שלום, דכתיב: "שלום רב לאהבי תורתך"**, והיינו "ליוצא ולבא", שעל פי דין היו צריכים החכמים לצאת ולבוא בשלום, מכל מקום, באותם ימים אף להם אין **שלום מפני צר [מרוב הצרות] (עוד פירש רש"י, "שפני צר" היינו מפני יצר הרע). ושמואל אמר: אין בן דוד בא - עד שיהיו כל השערים כולין שקולין**. דהיינו, שיהיה מחיר היין זול כמחיר התבואה. כפי שהגמרא אמרה

אֵלָא לְדוּד. בזכות דוד שהיה עתיד לומר כמה שירות ותושבחות: לְמִשְׁהָ. בשביל משה שהיה עתיד לקבל את התורה: מִה שְׁמוֹ. של משיח: יְנוּן שְׁמוֹ. כמו ינאי כל אחד היה דורש אחר שמו: לְפָנַי שְׁמִי. עד שלא נברא היה שמו ינון והיינו אחד מִז' דברים שעלו במחשבה ליבראות: וְלֹא אֵתָן לָהֶם חֲנִינָה. עדיין לא יבא משיח: מִנְחָם. בן חזקיה: חִיוּרָא דְבֵי רַבִּי. מצורע של בית רבי: אִי מִן חִיָּיא הוּא כְּגוֹן רַבִּינוּ הַקְדוּשׁ. אם משיח מאותן שחיים עכשיו ודאי היינו רבינו הקדוש דסובל תחלואים וחסיד גמור הוה כדאמרין בבבא מציעא (דף

יאכלוהו ובמסכת חולין (דף יע.) לא חילק ידענא ולא בילק ידענא ולי נראה דמשמעות לשון חילק ובילק לשון חורבה כמו בוקה ומבוקה ומבולקה (נחום ב) ואמרין בחולין (עו) לא חילק דרבנן דמצריכין לחלק הסימן שמצריכין לחלק כל הטבעת ולשייר על פני כולו ולא בילק לרבי יוסי שמחריב הסימן שחותך קצת בתוך הטבעת והשאר חוץ לטבעת ונראה למורי דאין לו משמעות לא הכא ולא התם ל"א חילק ובילק ב' דייני סדום שהיו שמותיהן כך: אִין מְשִׁיחַ לְיִשְׂרָאֵל. שחזקיה היה משיח ועליו נאמרו כל הנבואות אצמיח קרן לבית ישראל ועמד ורעה בעוז ה':

לְהוּ לְאִפּוּקֵי מִדְּרַבִּי הִילָל דְּאָמַר אִין מְשִׁיחַ לְיִשְׂרָאֵל שְׁכַבְרָא אֲכַלּוּהוּ בִּימֵי חֻזְקִיהָ אָמַר רַב לֹא אֲכַרִּי עֲלֵמָא אֵלָא לְדוּד וְשִׁמּוּאֵל אָמַר לְמִשְׁהָ וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר לְמִשְׁהָ מִה שְׁמוֹ דְּבֵי רַבִּי שִׁילָא אָמְרֵי שִׁילָה שְׁמוֹ שְׁנָאמַר (בראשית מט, י) עַד כִּי יָבֹא שִׁילָה דְּבֵי רַבִּי יִנְאִי אָמְרֵי יְנוּן שְׁמוֹ שְׁנָאמַר (תהילים עב, יז) יְהִי שְׁמוֹ לְעוֹלָם לְפָנַי שְׁמִי יְנוּן שְׁמוֹ דְּבֵי רַבִּי

חנינה אמר חנינה שמו שנאמר (ירמיה טז, יג) אשר לא אתן לכם חנינה ויש אומרים מנחם בן חזקיה שמו שנאמר (איכה א, טז) כי רחוק ממני מנחם משיב נפשי ורבנן אמרי חיוורא דבי רבי שמו שנאמר (ישעיה נג, ד) אכן חליינו הוא נשא ומכאובינו סבלם ואנחנו חשבנוהו נגוע מוכה אלהים ומעונה אמר רב נחמן אי מן חייא הוא כגון אנא שנאמר (ירמיה ל, כא) והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא אמר רב אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש אי מן מתיא הוא כגון דניאל

ביאור "חברותא"

איתא: "אין ישראל ננאלין אלא בצדקה וכו'". ועיי' מהרש"א. אמר רב פפא: אי בטלי יהירי - בטלי אף אמגושי [אם יבטלו היהירים, גסי הרוח, מישראל, יבטלו גם הפרסיים המכשפים, שמציערים את ישראל (וביד רמה פירש, ש"יהירי" הם החנפים, המראים עצמם כיראי שמים, ובאמת הם רשעים. ואם הם יבטלו, יבטלו גם המכשפים המציערים לישראל. לפי שאין המכשפים עושים - אלא לצורך החנפים, שכושים לעשות בפרהסיא, והם עושים על ידי כשפים). אי בטלי דייני [אם יבטלו דייני ישראל] - אזי בטלי אף גזירפטי [יבטלו גם השופטים הנכרים, החובטים את ישראל במקלות (היינו דיינים רעים המטים משפט, אזי יבטלו נוגשי המלכות, המכבידים ומעוותים משפט ישראל. עיון יעקב. ועיי' במהרש"א וביד רמה פירש, שהכל מדובר על דייני אומות העולם. שאם יבטלו הדיינים, יבטלו השופטים החובטים במקלות על פי הדיינים). ועתה מבאר רב פפא מנין לנו דברים אלו: אי בטלי יהירי בטלי אמגושי, דכתיב: "ואצרף כבר סגוד, ואסירה כל בדיליך". והיינו, כשיבטלו ויסורו ממך "סגוד", הגדולים, גסי הרוח, אזי אסיר כל "בדיליך", שהם אותם אמגושי, שבדלים מיראת השם". (כך פירש רש"י. ובערוך כתב, ש"סגוד" היינו כסף מעורב. וכן הוא בן תורה, אם יש בו גסות הרוח). ואי בטלי דייני בטלי גזירפטי, דכתיב: "הסיר ה' משפטיך, פנה איבך". והיינו, כשיסיר ה' את שופטיך, יפנה אף איבך, הגזירפטי, לאחור. אמר רבי יוחנן: אם ראית דור שמתמעט והולך - חכה לו. שנאמר: "ואת עם עני תושיע

הגלות). אמר זעירי אמר רבי חנינא: אין בן דוד בא - עד שיכלו גסי הרוח מישראל. שנאמר: "כי אז אסיר מקרבך עליוזי גאותך", וכתוב בפסוק שלאחריו: "והשארתי בקרבך עם עני ודל, וחסו בשם ה'". והיינו שתבוא הגאולה, ויחסו ישראל בצל הקדוש ברוך הוא. (כי עיקר הגלות הוא סילוק השכינה. ובעלי הגאולה דוחקין רגלי השכינה. עיי' עיון יעקב ומה רש"א). אמר רבי שמלאי משום רבי אלעזר ברבי שמעון: אין בן דוד בא - עד שיכלו כל שופטים ושופטים מישראל. שנאמר: "ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר סגוד וגו' [וסוף הפסוק: "ואסירה כל בדיליך"]. "סגוד" היינו תערובות שבך. "בדיליך" היינו המובדלים לראשי עם. ואז, לאחר שיכלו שופטים ושופטים מישראל - "ואשיבה שופטיך כבראשונה וגו', שתבוא הגאולה (במס' שבת [קלט א] איתא: אין הקדוש ברוך הוא משרה שכינתו על ישראל עד שיכלו שופטים ושופטים רעים מישראל. וכתב בעיון יעקב, דהיינו כדאמרין לעיל בפרק קמא: כל דין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל. ובספר סמא דהוי ביאר, שתהיה שפלות ישראל כל כך, עד שיכלו מהם כל שופטים ושופטים. שלא יהיה להם שום שבט המושל. כתב ביד רמה, דהיינו שיכלו הדיינים, ויתקיים איש הישר בעינו יעשה. ואז יתקיים "ואשיבה שופטיך". שממקרא זה משמע, שכשיבוא המשיח לא יהיו שופטים, והוא ישיבם). אמר עולא: אין ירושלים נפדית - אלא בצדקה. שנאמר: "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה". (ברמב"ם [הל' מתנות עניים פרק י' הל' א']

למה מקוים אותו הרי הוא להם חשך ולא אור: נדף צמ ע"א] ה"ג היינו דאמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו וכו': אקוט בדור. אקח ישראל ואמלוך עליהם כמו נקטיה ארבעים שנה אקוט בדור בדור קטן של ארבעים שנה שהוא משונה מדורות שלפניו ומסתמא היינו משיח ששינוין גדולים יהיו בדורו ופשטיה דקרא מיהא גבי מתי מדבר אבל מדכתיב אקוט משמע אף להבא היה מתנבא: מיוחד. חשוב: ה"ג רבי אומר ג' דורות שנאמר ייראוך עם שמש. כלומר בהדי משיח שכתב בו (תהלים עב) לפני שמש ינון שמו ייראוך ישראל ולפני ירח לפני מלכות בית דוד שנמשל כירח כדכתיב (שם פט) כירח יכון עולם וגו' כמו כן ייראוך דור דורים דור אחד

והוא היה מאותן שמתו כבר היה דניאל איש חמודות שנדון ביסורין בגוב אריות וחסיד גמור היה והאי כגון לאו דווקא ל"א כגון רבינו הקדוש כלומר אם יש דוגמתו בחיים היינו רבינו הקדוש ואם דוגמא הוא למתים היינו כגון דניאל איש חמודות: דוד אחר. שעתיד למלוך עליהם: אקים. הקים לא נאמר אלא אקים: כגון קיסר ופלגני קיסר. מלך ושני לו כן דוד החדש מלך כדכתיב ודוד מלכם אשר אקים ודוד המלך שני לו כדכתיב נשיא להם ולא כתוב מלך: עמלף. קלבא שורייץ בלע"ז ואין לה עינים: שאורה שלי הוא. שיש לי עינים לראות ונמצאתי נהנית בה כן ישראל מצפין לגאולה שיום ה' יהיה להם אור אבל העובדי כוכבים

איש חמודות אמר רב יהודה אמר רב עתיד הקדוש ברוך הוא להעמיד להם דוד אחר שנאמר (ירמיה ל, ט) ועבדו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם הקים לא נאמר אלא אקים א"ל רב פפא לאביי והכתיב (יחזקאל לו, כה) ודוד עבדי נשיא להם לעולם כגון קיסר ופלגני קיסר דרש רבי שמלאי מאי דכתיב (עמוס ה, יח) הוי המתאווים את יום ה' למה זה לכם יום ה' הוא חשך ולא אור משל לתרגול ועמלף שהיו מצפין

לאור א"ל תרגול לעמלף אני מצפה לאורה שאורה שלי היא ואתה למה לך אורה [דף צמ ע"א] והיינו דא"ל ההוא מינא לרבי אבהו אימתי אתי משיח א"ל לכי חפי להו חשוכא להנהו אינשי א"ל מילט קא לייטת לי א"ל קרא כתיב (ישעיה ס, ב) כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה תניא ר' אליעזר אומר ימות המשיח ארבעים שנה שנאמר (תהלים צה, י) ארבעים שנה אקוט בדור רבי אלעזר בן עזריה אומר שבעים שנה שנאמר והיה ביום ההוא ונשכחת צור שבעים שנה כימי מלך אחד איזהו מלך מיוחד הוי אומר זה משיח רבי אומר שלשה דורות שנאמר (תהלים עב, ה) ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים ר'

ביאור "חברותא"

חשבון הדורות הראויין להיות עד ימות המשיח, ואז נדאי יבוא משיח בן דוד). ומנין לנו דבר זה? בדור שכולו זכאי - דכתיב: "ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ". וירשו ארץ" היינו גאולה. בדור שכולו חייב - דכתיב: "וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע", וכתוב: "למעני אעשה". אמר רבי אלכסנדר: רבי יהושע בן לוי רמי: כתיב לגבי ביאת הגאולה "אני ה' בעתה אחישנה. ולכאורה סתירה היא מיניה וביה! שהרי "בעתה" משמע בזמנה, וכתוב: "אחישנה", שמשמע שימהר ויחיש הקדוש ברוך הוא את הגאולה, ויביאנה עוד קודם זמנה! אלא, כך הוא פירש הפסוק: אם זכו ישראל - אזי אחישנה ואביאנה קודם זמנה. אבל אם לא זכו - אזי תבוא הגאולה בעתה [בזמן הקבוע לה]. (כתב בעיון יעקב, שמהאי מעמא נפתם הקץ. כי אם היה הקץ מגולה, אזי בזמן הקרוב לקץ לא היו ישראל עושין תשובה, שהרי אפילו אם לא זכו, תבוא הגאולה בעתה. לכן נפתם הקץ, כדי שכל אחד יעשה תשובה כדי למהר ולהחיש את הקץ).

אמר רבי אלכסנדר, רבי יהושע בן לוי רמי:

וגו'. אמר רבי יוחנן: אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר - חכה לו. שנאמר: "כי יבא כנהר צר רוח ה' נפסה בו" [נפסה בו] היינו לשון ניקוב ואכילה. שרוח המקום מחריבה אותם עם הצרות הבאות], וסמך ליה: "ובא לציון גואל". (כדכתיב וישעיהו י [ח] "כמסוס נוסס", והיינו כתולעת הנוסרת כפיה וטוחנת את העין). ואמר רבי יוחנן: אין בן דוד בא אלא או בדור שכולו זכאי, או בדור שכולו חייב (ביאר המהרש"א, דהיינו, או שיהיה הדור זכאי, ויעשו תשובה רצונית, ואז תבוא הגאולה. או שיהיה הדור חייב, ולא ירצו לעשות תשובה. ואז יביא הקדוש ברוך הוא עליהם מלך קשה, ויעשו תשובה על כרחם, ותבוא הגאולה. עיי"ש. ובתורת חיים ביאר עפ"י האי דאיתא במס' חגיגה: "אשר קומטו ולא עת" אלו תתקע"ד דורות שהעבירן הקב"ה וכו'. מה עשה, עמד ושתלן בכל דור ודור. והן הן עוי פנים שבדור. וכי האי גוונא אמרו חז"ל גבי הצדיקים: ראה הקדוש ברוך שהצדיקים עתידים להיות מועטין, עמד ושתלן בכל דור ודור. הרי שבכל דור ודור עד ימות המשיח, שאז יתחדש העולם, שתל הקדוש ברוך הוא בעולם חלק אחד מן הרשעים, וחלק אחד מן הצדיקים. לכן, כאשר נראה דור שכולו זכאי או כולו חייב, בהכרח שנאמר

שנה זו הכתובה שנת גאולי במקרא זה נותנים שנה אחת ואית דגרסי רבי אומר שס"ה אלפים שנה דכתיב שנת גאולי באה ושנה של הקב"ה הכי הוי דכתיב (תהלים ז) כי אלף שנים בעיניך כיום: ועד עכשיו. ימות המשיח: לאיברי לא גליתני.

שלא הוצאתי דבר מפי שהיו איברי יכולין לשמוע אבל בלבי היה טמון הדבר: למען ירבו ימיכם כימי השמים על הארץ. ולא עמדו בארצם כל כך. אבל עתידין לעמוד כשיבא משיח: כמושך חתן. שבעת ימי המשתה כן ישיש עליך שבעת ימים ויומו של הקב"ה אלף שנה: כי מי נח. כמו כימי נח כחשבון השנים שנמצא בידו לאותו זמן שנשבע ה' מעבור מי נח עוד

הילל אומר אין להם משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה אמר רב יוסף שרא ליה מריה לרבי הילל חזקיה אימת הוה בבית ראשון ואילו זכריה קא מתנבי בבית שני ואמר (זכריה ט, ט) גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתונות תניא אידך ר' אליעזר אומר ימות המשיח ארבעים שנה כתיב הכא (דברים

דורים ב' הרי ג': אין להם משיח לישראל. אל הקב"ה ימלוך בעצמו ויגאלם לבדו: שרי ליה מריה. ימחול לו הקב"ה שאמר דברים אשר לא כן: ואילו זכריה מיהא מתנבא על משיח בבית שני. דכתיב

בתרי עשר הנה מלכך יבא לך וגו' ולא הוינו זכריה בן יהוידע הכהן שניבא בבית ראשון אלא זכריה בן ברכיה שהיה במלכות דריוש: רבי אומר שס"ה כמנין ימות החמה דכתיב כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה. [ליום נקם של מרגלים ארבעים יום מה יום נקם של מרגלים] שנה אחת בכל יום כדכתיב (במדבר יד) יום לשנה יום לשנה וגו' כך שנת גאולה באה שנה ליום שנה ליום שלכל יום ויום של

ויענך וירעיבך ויאכילך וכתיב התם (תהלים ז, טו) שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה רבי דוסא אומר ד' מאות שנה כתיב הכא (בראשית טו, יג) ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וכתיב התם שמחנו כימות עניתנו רבי אומר ג' מאות וששים וחמש שנה כמנין ימות החמה שנאמר (ישעיה סג, ד) כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה מאי יום נקם בלבי א"ר יוחנן ללבי גליתני לאברי לא גליתני ר"ש בן לקיש אמר ללבי גליתני למלאכי השרת לא גליתני תני אבימי בריה דרבי אבהו ימות המשיח לישראל שבעת אלפים שנה שנאמר (ישעיה סב, ה) ומשוך חתן על כלה (כן) ישיש עליך (ה') אלהיך אמר רב יהודה אמר שמואל ימות המשיח כמיום שנברא העולם ועד עכשיו שנאמר (דברים יא, כא) כימי השמים על הארץ רב נחמן בר יצחק אמר כימי נח עד עכשיו שנאמר (ישעיה נד, ט) כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי אמר רבי

ביאור "חברותא"

משמע שגרם "סוסיא בארג" וכתב, ש"בארג" הוא משוכח בלשון פרסי. אמר ליה שמואל: מי אית לך בר חזור גוונים- האם יש לך סוס בן מאה גוונים? שהרי חמורו של המשיח כך הוא! (הערך גרס: "כר חור גונא" ישיש מקומות שקורין לחמור "כר", ולאף קורין "חור". והיינו, וכי יש לך חמור בעל אלף גוונים צבעו "חור" מאה הוא בלשון פרסי.) ולא שבאמת כך יהיה חמורו של משיח, אלא לדחותו בעלמא אמר כך. רבי יהושע בן לוי אשכח לאליהו [מצא את אליהו], דהוי קיימי [שחיה עומד] אפיתחא דמערתא דרבי שמעון בן יוחאי [על פתח המערה שהתחבא בה רבי שמעון בר יוחאי מפני הרומאים]. (המהרש"ל והיעב"ץ גורסים "דהוי קאי"). אמר ליה לאליהו: אתינא לעלמא דאתי [האם אזכה לבוא לעולם הבא]? (כתב בעיני יעקב, שאפשר שנסתפק בדבר משום שלא מת על ידי מלאך המות, והמיתה היא כפרה גדולה. כדאיתא במדרש "הנה פוב מאד" - זה המות. עיי"ש.) אמר ליה: אם ירצה אדון הזה [השכינה]. ואמר בלשון "אדון הזה", שמשמע אדון זה

כתיב גבי ביאת המשיח: "וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה", משמע שיבוא במהירות, כענני שמים. מצד שני כתיב: "עני ורכב על חמור", משמע שיבוא באיטיות, כעני הרוכב בעצלות על חמורו! אלא, אם זכו ישראל - אזי יבוא המשיח עם ענני שמיא. ואם לא זכו - יבוא כעני ורכב על חמור (שנרמז בו שאינו בא בגלל זכויותיהם של ישראל, רק הוא בא מכח עול הקשה והמשא שבגלות חמר, כמו שור לעול וחמור למשא. עוד נרמז בו, שלא בא אלא בזכות אברהם, דכתיב ביה "ויחבוש את החמור", וכדאיתא במדרש רבה ובוזר פרשת פנחס. עיין יעקב). אמר ליה שבור מלכא לשמואל: אמריתו [אומרים אתם], משיח על חמורא אתי [שהמשיח יבוא על חמור], והרי גנאי הוא! (כך פירש רש"י. וביד רמה כתב, שכך אמר לו: הרי אתם אומרים שהוא בא על חמור, ואם כן, יש לומר שמשום כך הוא שוהה מלכוא. אשלה אני סוסיא ברקא, סוס רץ כברק, אולי כך יבוא מהר). אישדר ליה סוסיא ברקא דאית לי [אשלה לו סוס נאה שיש לי]! וללגלג נתכוין. (ברש"י במס' עבודה זרה [א

צדיק גמור דגדול כחן של בעלי תשובה: שהיה רחוק מן העבירה. כל ימיו דהיינו צדיק גמור: אפיקורוס ומגלה פנים. מפורש לקמן: ברית בשר. מילה: מכאן. מן הפסוק הזה שכתוב כי דבר ה' בזה (אמר ריא

וכו' מחלל את הקדשים דמחלל קדשים ומבזה מועדות ומגלה פנים כו' היינו דבר ה' בזה) דבזיון הוא: מפר ברית. היינו את בריתי הפר: מועדות. חולו של מועד: דקדוק זה. חסרות ויתרות: מק"ו ומגזירה שוה. [ושא"ל

חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא (ישעיה סד, ג) עין לא ראתה אלהים זולתך (אלהים) יעשה למחכה לו ופליגא דשמואל דאמר

על הארץ כן נשבעתי כפי אותו חשבון נשבעתי מקצף עליך ומגער בכך שלא אחריב את עולמי לאחר שיבא משיח עד שיכלה זה הזמן: לא נתנבאו. טובה לישראל: עין לא ראתה. דאין קץ לדבר: צדיקים אינן עומדין. דגדול כחן של בעלי תשובה שאין בריה יכולה לעמוד (לפניהם) [במחיצתם]: ברישא לרחוק. שנתרחק מן הקב"ה ואח"כ שב אליו בתשובה והדר שלום לקרוב מעיקרא

שמואל אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד ואמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה אלהים זולתך ופליגא דרבי אבהו דא"ר אבהו (א"ר) מקום שבעלי תשובה עומדין שם צדיקים אינן עומדין שם שנאמר (ישעיה נז, יט) שלום שלום ולקרוב ברישא רחוק והדר קרוב מאי רחוק רחוק דמעיקרא ומאי קרוב קרוב דמעיקרא ודהשתא ורבי יוחנן אמר לרחוק שהוא רחוק מעבירה קרוב שהוא קרוב מעבירה ונתרחק ממנה וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא למשיח בתו לתלמיד חכם ולעושה פרקמטיא לתלמיד חכם ולמהנה תלמיד חכם מנכסיו אבל תלמידי חכמים עצמן עין לא ראתה אלהים זולתך מאי עין לא ראתה אמר רבי יהושע בן לוי זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית ר"ל אמר זה עדין לא ראתה עין מעולם וא"ת אדם היכן דר בגן ואם תאמר גן הוא עדין תלמוד לומר (בראשית ב, י) ונהר יוצא מעדין להשקות את הגן: והאומר אין תורה מן השמים וכו': תנו רבנן (במדבר טו, לא) כי דבר ה' בזה ומצותו הפר הכרת תורת זה האומר אין תורה מן השמים ד"א כי דבר ה' בזה זה אפיקורוס ד"א כי דבר ה' בזה זה המגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר הכרת תורת הכרת בעולם הזה תורת לעולם הבא מכאן אמר רבי אליעזר המודעי המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמלכין פני חבירו ברכים אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא תניא אידך כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו זהו כי דבר ה' בזה ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה מקל וחומר זה מגזירה

ביאור "חברותא"

ליה: זיל שייציה לדידיה [לך שאל אותו עצמו]. שאל אותו יהושע בן לוי: והיבא יתיב [והיכן יושב] המשיח? אמר לו אליהו: הוא יושב אפיתחא דרומי [על שער העיר רומי] (כתב רש"י בשם מורו, שאין הכוונה בפתח העיר רומי ממשי, אלא שגן עדין הוא כנגד כל העולם, ובאותו צד של גן עדין שמכוון כנגד פתח העיר רומי - המשיח נמצא. וכן כתב באלשיך [על שיר השירים. הובא בעין יוסף], כי משיח נולד כבר בעת חורבן הבית, ונלקח מבני אדם לגן עדין, כדאיתא במדרש איכה. והרי הוא יושב בצד המכוון כנגד שער העיר רומי.

שלפנינו, כיון שהשכינה היתה שם עמהם]. (דהיינו, כשיוכו ישראל ויעשו תשובה, אז יתרצה הקדוש ברוך הוא. מהרש"א). אמר רבי יהושע בן לוי: שנים ראיתי שם, דהיינו, אליהו ואני. וקול של שלשה שמעתי. ששמעתי אף את קול השכינה, אבל לא ראיתי אותה. (כך כתב רש"י. ובעיון יעקב מכיאו, דבעלמא אמרין שאברהם יושב בשער גן עדין. והוה שנים ראיתי ושלשה שמעתי. שאת אברהם רק שמעתי, ולא ראיתי. ועיי' במהרש"א). אמר ליה לאליהו: אימת אתי [מתי יבוא] מ שיח? אמר

רבו גזירה שוה] לא גמר מרבו: המשנה. זה שעושה כמו שאינה עיקר: זה העובד ע"ז. היינו דבר ה' דבור שדבר הקב"ה בעצמו לישראל דאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום: חוזר. לשנותה: [דף צט ע"ב] זמר בכל יום. היה מסדר למודך אע"פ שסדור בפ"ך כזמר והוא יגרום לך שתהא לעולם הבא בשמחה ובשירים: נפש עמל עמל'ה ל"ו. מפני שעמל בתורה תורה עומלת לו: כי אכף עליו פיהו. מפני שהוא משים דברים בפיו תמיד כאוכף שעל החמור לישנא אחרנא זמר כלומר שעוסק בשירים ובזמירות תדיר תדיר נעשה זמר כך החוזר על התורה נעשה לו סדורה בפיו: תורה עומלת ל"ו. שמחזרת עליו ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסדריה וכל כך למה מפני שאכף

שכפף פיהו על דברי תורה: דרופתקי. טרחנין כלומר כל הגופין לעמל נבראו: טוביה לדוכי. אשריו למי שזכה והיה עמלו וטרחו בתורה לשון אחר דרפתקי כיס ארוך שמשמין בו מעות כל הגופין נרתקין הם לקבל ולהכניס דברים אשריו למי שזכה ונעשה נרתק לתורה: לומד תורה לפרקים. ואינו לומד תדיר תדיר כמי שאין לו אשה ובוועל פעמים זו פעמים זו: שנאמר כי נעים כי תשמרם. אימתי תשמרם בבטנך [בזמן] שיכוננו יחדיו על שפתיך: לא היה לו למושה לכתוב אלא ואחות לומן תמנע. בתמיה דבר שאינו צריך הוא וכן היה מלגלג ואומר שכתבו משה שלא לצורך ולקמיה מפרש דהיינו מגלה פנים בתורה: וילך ראובן וגו'. והיינו נמי שלא לצורך:

שוה זו זה הוא כי דבר ה' בזה תניא היה רבי מאיר אומר הלומד תורה ואינו מלמדה זה הוא דבר ה' בזה רבי נתן אומר כל מי שאינו משגיח על המשנה ר' נהוראי אומר כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק רבי ישמעאל אומר זה העובד עבודת כוכבים מאי משמעה דתנא דבי ר' ישמעאל כי דבר ה' בזה זה המבזה דבור שנאמר לו למושה מסיני (שמות כב, ה). [דף צט ע"ב] זמר בכל יום זמר בכל יום אמר רב יצחק בר אבודימי מאי

קרא שנאמר (משלי טז, כו) נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת לו במקום אחר אמר רבי אלעזר כל אדם לעמל נברא שנאמר (איוב ה, ז) כי אדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה נברא כשהוא אומר כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כשהוא אומר (יהושע א, ח) לא ימוש ספר התורה הזה מפ"ך הוי אומר לעמל תורה נברא והיינו דאמר רבא כולוהו גופי דרופתקי נינהו טובי לדוכי דהוי דרופתקי דאורייתא (משלי ו, לב) ונואף אשה חסר לב אמר ריש לקיש זה הלומד תורה לפרקים שנאמר (משלי כב, יח) כי נעים כי תשמרם בבטנך יכוננו יחדיו על שפתיך ת"ר (במדבר טו, ל) והנפש אשר תעשה ביד רמה זה מנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי אמר וכי לא היה לו למושה לכתוב אלא (בראשית לו, כב) ואחות לומן תמנע ותמנע היתה פלגש לאליפז (בראשית ל, יד) וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים

ביאור "חברותא"

יהושע בן לוי: ומאי סימניה [ומהם סימניו של המשיח, איך אכיר שאכן הוא זה?] אמר לו אליהו: יתיב [הוא] ביני עניי סובלי חלאים [מנוגעים], ואף הוא מנוגע (במהרש"א העיר, לפי מה שכתב רש"י, שיושב המשיח בן עזר כנגד פתחה של רומי, שאר עניים סובלי חלאים שהוא יושב ביניהם, לא ידענא למה הם באים לשם. ובעזר יוסף ביאר לפי מה שמצינו בספר חסידים, שהרבה חסידים היו מייסרין עצמם בעולם הזה כדי להקל סבלות משיח, שסובל יסורים בשביל כפרת ישראל. ושכרם הוא, שהם חונים במהיצתו, כי הם שותפים למעט חבלי משיח. וזהו שהיו יושבים עמו בשער רומי. כדכתיב "והוא מחולל מפשעניו", "חליניו הוא נשא"). וכו' שרו ואסורי בחד זימנא [וכולם, כל שאר העניים, מתירים את כל תחבושותיהם

והקשה, למה בחר להסתופף בצד העיר רומי, ולא לעומת ערי ישראל? וביאר עפ"י מאמר חז"ל, כי מערה אחת היתה חצובה בין צפורי, שהיה דר בה רבי, לבין רומי, שהיה דר בה אנטונינוס. והיה אנטונינוס הולך דרך אותה מערה ללמוד מפי רבי כל יום. ועתה, וכי יעלה על הדעת שהיתה מערה מפולשת מכרך גדול של רומי עד ציפורי, שהיא מהלך כמה חדשים, והים הגדול בינתיים, והיה עובר אותה אנטונינוס הלך וחוזר כיום אהד? אלא, בניינו ראינו עוד היום, שיש קרוב לציפורי עיר ששמה רומי, ושם היה מושב אנטונינוס, והוא הסב שם אותו מקום לשם "רומי" על שם עיר מלכותו, והיא בקרב ארץ ישראל, ועל אותה רומי אמר שהמשיח יושב כנגד פתחה. אמנם ביד רמה הגירסא היא "פיתהא דרומא", ולכאורה כוונתו לפתח של צד הדרום. והיינו כפי שכתב במהרש"א, שיושב בצד דרומי של גן עדן. שאל רבי

בחבלי השוא. כחנם בלא שום הנאה היה חוטא: להם לגיירה: בימי קציר חטים. לאחר שקצרו מלכותא בלא תגא. שר גדול אלא שאינו מעוטר וכיון דתמנע היתה אחות מלך ודאי בת מלך היא: מוטב שאהיה שפחה לאומה זו. וסביסקי [וסבסוך]. מינין אחרים סיגלי עיקרי לבני אברהם יצחק (ויעקב) שהן יראי שמים ולא אהיה גברת לאומה אחרת ולכך נעשית פילגש לאליפו בן עשו שהיה מזרע יצחק: לרחקה. מתחת כנפי השכינה שהיה ועליו מפורש בקבלה (ישעיה ה, יח) הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה מאי כעבות העגלה א"ר אסי יצר הרע בתחלה דומה לחוט של כוביא ולכסוף דומה לעבות העגלה דאתן עלה מיהת אחות לוטן תמנע מאי היא תמנע בת מלכים הואי דכתיב (בראשית לו, כט) אלוף לוטן אלוף תמנע וכל אלוף מלכותא בלא תאגא היא בעיא לאיגורי באתה אצל אברהם יצחק ויעקב ולא קבלוה הלכה והיתה פילגש לאליפו בן עשו אמרה מוטב תהא שפחה לאומה זו ולא תהא גבירה לאומה אחרת נפק מינה עמלק דצערניהו לישראל מאי טעמא דלא איבעי להו לרחקה וילך ראובן בימי קציר חטים אמר רבא בר' יצחק אמר רב מכאן לצדיקים שאין פושטין ידיהן בגזל וימצא דודאים בשדה מאי דודאים אמר רב יברוחי לוי אמר סיגלי ר' יונתן אמר (סיבסוך) [סביסקי]: א"ר אלכסנדרו כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה שנאמר (ישעיה כז, ה) או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי:

ביאור "חברותא"

אבוא, ולכסוף לא אתא [לא בא]! אמר ליה: הכי אמר לך [כך נתכוין לומר לך]: "היום - אם בקלוי [של הקדוש ברוך הוא] תשמעו" (הקשה באוצר בלום, מה טען ריב"ל "שקורי קא שקר ביי", הרי עוד היום גדול, ויתכן שיבוא המשיח וכתב, דצ"ל שפען ריב"ל, שעל כרחך שלא יבוא היום המשיח, שהרי לא בא אליהו לבשר אתמול. והשיב לו אליהו: "היום אם בקולו תשמעו". והיינו למאי דאמרינן לעיל, זכו - אחישנה. לא זכו - בעתה. שמלת "אחישנה" משמע, שמיד כשיכוונו ישראל לבם לאביהם שבשמים ועושים תשובה, יבוא המשיח, אף שלא בא אליהו לבשר מאתמול. ורק אם תבוא הגאולה בעתה, יבוא אליהו לבשר קודם. וזהו שאמר לו "היום אם בקולו תשמעו". שאם תשמעו בקול ה' ותעשו כולכם תשובה היום - יבוא מיד המשיח, אף בלי שבא אליהו קודם. עיי"ש). שא"ל תלמידיו את רבי יוסי בן קיסמא: אימתי בן דוד בא? (ביר רמב"ג: כשהיה עומד ברומי). אמר: מתיירא אני שמא תבקשו ממני אות ומופת שאכן יבוא בזמן שאומר לכם. אמרו לו: אין אנו מבקשין ממך אות. אמר להם: לכשיפול השער הזה [שער העיר רומי] - ויבנה, ויפול שוב - ויבנה, ויפול שוב, ואין מספיקין לבנותו פעם שלישית - עד שבן דוד בא. (ברש"י לפנינו גרס "השער הזה - של עיר רומי, שבעיר רומי היה אותו שער". והעיר המהרש"א, הרי משמע מתוך הסוגיא, שרבי יוסי בן קיסמא היה גר בארץ ישראל ואין אמר לתלמידיו על שער רומי "לכשיפול השער הזה" הרי הוא לא היה שם וכתב הריא"ף, ד"ל שבתחילה היה ברומי, ואחר כך בא לארץ ישראל. אמנם כעין יעקב הגורסא ברש"י היא: "השער הזה - של רומי, שברומי

בבת אחת כדי לקנח את נגיעהם, ולאחר מכן קושרים את כולם באותו זמן]. ואילו איהו, המשיח, שרי חד ואסיר חד [מתיר בכל פעם תחבושת אחת, מקנח, וקושרה. וכך עושה עד שמסיים למפל בכל נגעיו]. משום דאמר: דילמא מבעינא [שמא יקראוני לבוא לגאול את ישראל], דלא איעכב [שלא אתעכב]. שאם אתיר את כל התחבושות בבת אחת, שמא בדיוק אז אקרא לגאול את ישראל, ואצטרך להתעכב עד שאסיים לקשור את כולן. אזל יהושע בן לוי לגביה [אל המשיח] לשער רומי. אמר ליה: שלום עליך רבי ומורי! (מכאן יש ללמוד, שיש לומר בן לוי שגדול ממנו, אף שלא למד ממנו דבר. עיין יעקב). אמר ליה המשיח: שלום עליך בר ליואי [בן לוי]. אמר ליה יהושע בן לוי: לאימת אתי מר [מתי תבוא לגאול את ישראל]? אמר ליה: היום (כתב המהרש"א, שמה שאמר לו המשיח שיבוא היום - לאו דווקא, שהרי לא בא אליהו מאתמול לבשר את בואו של המשיח. עיי"ש). חזר יהושע בן לוי ואתא לגבי אליהו. אמר ליה אליהו: מאי אמר לך המשיח? אמר ליה: המשיח אמר לי: שלום עליך בר ליואי, אמר ליה: אם כך אמר לך, אבטחך לך ולאבוך לעלמא דאתי [הבטיח לך ולאבך שתבואו לעולם הבא]. שאם לא שצדיקים גמורים אתם, לא היה נותן לך שלום, ולא היה מזכיר את שם אביך. אמר ליה: שקורי קא שקר בי [שיקר לי] המשיח! דהרי אמר לי: היום אתינא [היום

פנים משתמע לן דחמיר מאפיקורוס דאפיקורוס היינו דאית ביה אפקירותא בעלמא: אלא למ"ד מבזה תלמידי חכמים עצמן אפיקורוס הוי. כ"ש דמבזה חברו בפני תלמידי חכמים לאו מגלה פנים הוא והשתא מאי נינהו מגלה פנים בתורה: רב אמר כאילו בנה פלטרין של מעלה מנשה בן חזקיה. שהיה פנים כלפי עוסקי תורה מגלה ושל מטה שנאמר (ישעיה נא, טז) ואשים דורש באגדות של דופי:

פלטרין של מעלה ושל מטה. כדכתיב לנטוע שמים וליסוד ארץ: אשר עשו בחרן. דמתרגמינן דשעבידו לאורייתא בחרן וקרי להו עשייה: כאילו עשאו. לאותו דבר מצוה: והלא אהרן הכהן. דכתיב (שמות ז) (ויאמר) אל אהרן קח מטך ונטה ידך: מגלה פנים בתורה. מעיו פנים כלפי עוסקי תורה מגלה ושל מטה שנאמר

דברי בפך ובצל ידי כסיתך לנטוע שמים וליסוד ארץ (אמר ריש לקיש) [רבי יוחנן אמר] אף מגין על כל העולם כולו שנאמר ובצל ידי כסיתך ולוי אמר אף מקרב את הגאולה שנאמר (ישעיה נא, טז) ולאמר לציון עמי אתה אמר ריש לקיש כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו שנאמר (בראשית יב, ה) ואת הנפש אשר עשו בחרן ר' (אליעזר) אומר כאילו עשאו לדברי תורה שנאמר (דברים כט, ה) ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם רבא אמר כאילו עשאו לעצמו שנאמר ועשיתם אותם אל תקרי אותם אלא אתם אמר רבי אבהו כל המעשה את חברו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה שנאמר (שמות יז, ה) ומטך אשר הכית בו את היאר וכי משה הכהו והלא אהרן הכהו אלא לומר לך כל המעשה את חברו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה: אפיקורוס: רב ור' חנינא אמרי תרוייהו זה המבזה ת"ח רבי יוחנן ור' יהושע בן לוי אמרי זה המבזה חברו בפני ת"ח בשלמא למ"ד המבזה חברו בפני ת"ח אפיקורוס הוי מבזה תלמיד חכם עצמו מגלה פנים בתורה שלא כהלכה הוי אלא למ"ד מבזה תלמיד חכם עצמו אפיקורוס הוי מגלה פנים בתורה כגון מאי כגון מנשה בן חזקיה ואיכא דמתני לה אסיפא מגלה פנים בתורה רב ור' חנינא אמרי זה

ביאור "חברותא"

המדיים את ארונות הקבורה מן הארץ, ויעשו בהם אכוסים, ויאכילו בהם את סוסייהם. לכן אני מבקש שתקברו את ארוני עמוק באדמה, שלא יוציאוהו ויבווהו. אמר רב: אין בן דוד בא - עד שתתפשט המלכות הרשעה על ישראל תשעה חדשים. (במס' יומא י א) איתא: "אין בן דוד בא עד שתפשוט מלכות רומי הרשעה בכל העולם כולו תשעה חדשים". שנאמר: "לכן יתנם עד עת יולדה ילדה, ויתר אחיו ישובו על בני ישראל". ש"עת יולדה ילדה" היינו תשעה ירחי לידה. ואמר הפסוק, שלמשך זמן זה, יתן הקדוש ברוך הוא את ישראל ביד מלכות הרשעה. ולאחר מכן ישובו מהגלות, כפי שנאמר בפסוק שאחריו "וישובו כי עתה יגדל עד אפסי ארץ", ותרגומו: "ויתבון מבין גלוותיהון". וזהו שנאמר בסוף הפסוק דלעיל: "ויתר אחיו ישובו על בני ישראל", היינו כל העולם שישאל מפורין בו. אמר עולא: ייתי [שיבוא] המשיח - ולא איחמיניה [ולא אראנו]. כלומר, שלא יבוא בזמני. וכן אמר רבה: ייתי - ולא איחמיניה רב יוסף אמר: ייתי, ורצוני לראותו, אף אם אזכי רק דאיתיב בטולא דכופיתא דהמריה [אפילו אם אזכה רק לשבת בצל הרעי של חמורן]. אמר ליה אביי לרבה: מאי טעמא, למה אינך רוצה לראותו? (כתב בעיון יעקב, דהיינו משום שרב יוסף היה עניו ביותר,

היה באותה שעה. ולפי זה לא קשיא מיד). אמרו לו: רבינו, תן לנו עתה אות, שאכנן כך הוא! אמר להם: ולא כך אמרתם לי, שאין אתם מבקשין ממני אות?! (כך כתב בעיון יעקב בפשיטות, שביקשו ממנו שיראה להם עתה אות, שאכנן סימן ביאת המשיח יהיה כנפילת שער רומי. והמהרש"א כתב, שהמלה "אות" שייכת בדבר נסי. וזהו שאמרו לו, שנפילת שער אינו דבר נסי, כי יתכן שיפול מחמת יושנו, או מסיבה אחרת. ולכן שאלו ממנו אות דרך נס. ואמר להם שיהפכו המים לדם, שהוא נס). אמרו לו: אכן, כך אמרנו. ואף על פי כן, תן לנו אתו אמר להם: אם כך, שכדברי כך יהיה - יהפכו עתה מי מערת פמייס לדם! (לכאורה תמוה, הרי הם היו ברומי, ואיך נתן להם סימן שיהיה במערת פמייס, שהיא בארץ ישראל: ולפי מה שהבאנו לעיל בשם האלשיך, שהיתה עיר בארץ ישראל ששמה רומי, אפשר לומר שמדובר על שער אותה העיר, ואתי שפיר. ועיי' בריאף). וכך היה, שנהפכו מי מערת פמייס לדם. בשעת פטירתו של רבי יוסי בן קיסמא, אמר להן לתלמידיו: העמיקו לי ארוני [קברו את ארון קבורתי עמוק באדמה]. [דף צח - ב] והמעם: לפי שעתידים פרס ומדי לבוא כמלחמת גוג ומגוג על בבל וללכדה, ותימלא הארץ בפרסאים וסוסייהם, ואין כל דקל ודקל שבבבל שאין סוס של פרסאים נקשר בו. ומשם יבואו לארץ ישראל ויכבשוה, ואין לך כל ארון וארון [של קבורה] שבארץ ישראל, שאין סוס מדי אוכל בו תבן. שיוציאו

המבזה ת"ח רבי יוחנן וריב"ל אמרי זה המבזה את חברו בפני תלמיד חכם בשלמא למ"ד המבזה תלמיד חכם עצמו מגלה פנים בתורה הוי מבזה חברו בפני ת"ח אפיקורוס הוי אלא למ"ד מבזה חברו בפני תלמיד חכם מגלה פנים בתורה הוי אפיקורוס כגון מאן אמר רב יוסף כגון הני דאמרי מאי אהנו לן רבנן לדידהו קרו לדידהו תנו אמר ליה אביי האי מגלה פנים בתורה נמי הוא דכתיב (ירמיה לג, כה) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי אמר רב נחמן בר יצחק מהכא נמי שמע מינה שנאמר (בראשית יח, כו) וגשאתי לכל המקום בעבורם אלא כגון דיתיב קמיה רביה ונפלה ליה שמעתא בדוכתא אחריתי ואמר הכי אמרין התם ולא אמר הכי אמר מר רבא אמר כגון הני דבי בנימין אסיא דאמרי מאי אהני לן רבנן מעולם [דף ק ע"א] לא שרו לן עורבא ולא אסרו לן יונה.

איכא דמתני לה אסיפא. דברייתא דקתני מכאן אמר רבי אלעזר וכו' המגלה פנים בתורה רב ור' חנינא וכו': מאי אהני לן. והם אינן יודעין שעולם מתקיים עליהם: מגלה פנים בתורה הוא. שכופר במה שכתוב בתורה: אם לא בריתי יומם ולילה וגו'. שמהנין לעולם ומקיימין [אותן] והוא אומר דלא מהני מידי: מהכא נמי שמעינן. שהצדיקים מהנין לאחרים: [דף ק ע"א] לא שרו לן עורבא. לא אמרו לנו שום חידוש שלא מצינו בתורה (דשרינן עורבא):

ביאור "חברותא"

של כורש. וכן אמר רבי יוחנן: ייתי - ולא איחמיניה. אמר ליה ריש לקיש: מאי טעמא? מאיזו צרה שתהיה בימיו של המשיח אתה חושש? אילימא משום דכתיב גבי ימות המשיח: "כאשר ינום איש מפני הארי - ופגעו הדב, ובא הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש", דהיינו, שבאותה העת, כאשר ינום אדם מצרה אחת, יפגע מיד בצרה אחרת, בא ואראך שיש דוגמתו אף בעולם הזה: בזמן שאדם יוצא לשדה ופגע בו סנטר [הוא הממונה מטעם המלכות, היודע את מקום מיצרי השדות. וכידו לקבוע היכן גבולות השדה, ועל ידי כך להרכות שטחו של אחד, ולמעט שטחו של אחר] - והרי זה דומה כמי שפגע בו ארי. נכנס לעיר, ופגע בו גבאי [גובה מס המלך] - הרי זה דומה כמי שפגעו דב. נכנס לביתו, ומצא בניו ובנותיו מוטלין ברעב - הרי זה דומה כמי שנשכו נחש! אלא משום דכתיב: "שאלו נא וראו אם ילד זכר, מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה, ונהפכו כל פנים לירקון". מאי "ראיתי כל גבר"? אמר רבא בר יצחק אמר רב: מי שכל גבורה שלו. דהיינו, הקדוש ברוך הוא. שמצטער כיולדה בשעה שמאביד את הנכרים מפני ישראל, שאומר: איך אאביד את אלו מפני אלו? (כך פירש רש"י. וכיד רמה פירש: כלומר, אפילו גבור שבנכורים של בני אדם, נתנה לו באותה שעה ידיו על חלציו כיולדה. וסוים: והמפרש זולתי זה הפירוש עתיד ליתן את הדין.) ומאי "ונהפכו כל פנים לירקון", מיהם "כל פנים"? אמר רבי יוחנן: פמליא של מעלה [המלאכים], ופמליא של מטה [ישראל]. ואימתי נהפכו פניהם לירקון? בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא: הללו מעשה ידי והללו מעשה ידי, הואך אאבד אלו מפני אלו? (כתב ביד רמה, שאין הכוונה שיש ספק או תמיהה לפני

כדאיתא במס' סוטה: לא תתני ענוה, דאיכא אנא. וענוים ניצולים מחבלי משיח, כדכתיב "וענוים ירשו ארץ"). אילימא משום שחושש אתה מחבלו של משיח [להלן יתבאר מהו "חבלו של משיח"] - פירש רש"י, ש"חבלו" היינו גורלו. עוד פירש, דהיינו פחדים וחבלים שיהיו בימיו מחמת חיל האומות. והתניא: שאלו תלמודיו את רבי אלעזר: מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח - יעסוק בתורה ובגמילות חסדים. ומר - הא יש כך תורה, והא יש כך גמילות חסדים, ואם כן, אל לך לחשוש מחבלי משיח! כמו כן מצינו במס' שבת [ק"ח א], שהמקיים ג' סעודות בשבת ניצול מחבלי משיח. אמר ליה: אף על פי כן, חושש אני שמא אחטא, ויגרם החטא שלא אנצל, למרות זכות תורה וגמילות חסדים שבידי. וכדרבי יעקב בר אידי. דרבי יעקב בר אידי רמי: כתיב שהבטיח הקדוש ברוך הוא ליעקב: "וזהנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך", ומצד שני כתיב: "ויירא יעקב מאד ויצר לו". ולכאורה תמוה הדבר, ממה חשש יעקב, הרי הבטיחו הקדוש ברוך הוא שישמרהו? אלא, הטעם הוא, משום שהיה יעקב מתירא שמא חטא לאחר שהבטיחו הקדוש ברוך הוא, ויגרם החטא לאבד את הבטחת השמירה. כדתניא: "עד יעבר עמך ה'" - זו ביאה ראשונה שבאו ישראל לארץ, בימי יהושע. "עד יעבר עם זו קניית" - זו ביאה שניה, שנתן להם כורש רשות לחזור לארץ בימי עזרא. הוקשה ביאה ראשונה לביאה שניה. אמור מעתה: מתחילה ראויים היו ישראל לעשות להם נס, שיעלו בזרוע, על כרחם של מלכי פרס, אף בביאה שניה - כפי שהיה בביאה ראשונה, בימי יהושע, שנכנסו לארץ על כרחם של מלכי כנען, שהרי הוקשו זו לזו. אלא שגרם החטא שחטאו לאחר מכן, והוצרכו ליכנס רק ברשותו

ביאור "חברותא"

ממני מנחם משיב נפשי". ורבנן אמרי: חיוורא דבי רבי [מצורע של בית רבין] שמו. שנאמר: "אכן חליינו הוא נשא, ומכאבינו סבלם, ואנחנו חשבננו נגוע, מכה אלהים ומענדה". (ונקרא "דבי רבי" על שם רבינו הקדוש, שנקרא רבי, והיה סובל תחלואים ויסורים כמזהו. ובערוך גרס: "חיוורא דבי רבי". ופירש: נגוע הלאים גדולים. כי "חיוורא" היינו נגע, כפי שתרגמו של המקרא "מצורעת כשלג" הוא "חיוורא כשלגא". "רבי" היינו גדול. ובמרגלית הים פירש לפי מה שאיתא בירושלמי [הגיגה פ"ב ה"א], שתלמיד אחד היה לו לרבי, ודרש פרק אחד במעשה מרכבה, ולא הסכימה דעתו של רבי, ולקח בשחין. שיתכן שאותו תלמיד שלקח הוא הנקרא "חיוורא דבי רבי", ואמרו עליו את המקרא "אכן חליינו הוא נשא". אמר רב נחמן: אי מן חייא הוא [אם המשיח מהחיים עתה הוא] - הרי הוא כגון אנא. שנאמר: "והיה אדירו ממנו, ומשלו מקרבו יצא". והיינו, המשיח שהוא אדירו - יהיה ממנו. ומשלו מקרבו יצא, שהמשיח יהיה מאותן הבאים מבני דוד, ועדיין יש להם ממשלה גם כגלות. ורב נחמן סתם הוא חתנו של רבן גמליאל, שהיה מבני דוד. (כך פירש המהרש"א. עיי"ש. ובעיון יעקב כתב, שתיבת "מקרבו" הוא בנימטריא כמו ר' נחמן, עיי"ש). אמר רב: אי מן חייא הוא - הרי הוא כגון רבינו הקדוש [כלומר, הרי הוא רבינו הקדוש], שסובל תחלואים, וחסיד גמור הוא ואי מן מתיא הוא [ואם הוא מאותם שמתו כבר] - הרי הוא כגון דניאל איש חמודות, שנדון ביסורים, שהושלך לגוב האריות, וחסיד גמור היה. אמר רב יהודה אמר רב: עתיד הקדוש ברוך הוא להעמיד להם לישראל דוד אחר, שימלוך עליהם. שנאמר: "ועבדו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם". "דוד מלכם אשר הקים להם" - לא נאמר, אלא "אשר אקים להם" נאמר. משמע שיקים להם הקדוש ברוך הוא מלך חדש ששמו דוד. (כך פירש רש"י. אבל בערוך כתב, שהלימוד הוא מהמילים "אשר אקים להם", שיתרות הן). אמר ר' יהודה אמר רב פפא לאביי: והכתיב "ודוד עבדי נשיא להם לעולם", והיינו דוד שהיה כבר, שהרי כאן לא כתוב "אשר אקים להם"! אמר לו אביי: כגון קיסר ופלג קיסר. דהיינו, מלך - והשני לו [משנהו]. כך גם בעניינינו. דוד שיקים הקדוש ברוך הוא לישראל לעתיד, יהיה המלך. ודוד המלך יהיה שני לו, כפי שנאמר בפסוק: "ודוד עבדי נשיא", ולא כתוב "מלך" דרש רבי שמלאי: מאי דכתיב: "הוי המתאזים את יום ה', למה זה לכם יום ה', הוא השך ולא אור"? משל לתרגומא ועמלף שהיו שניהם יושבין ומצפין לאור. אמר ר' יהודה תרגומא לעמלף: מילא אני מצפה לאורה - לפי שאורה שלי היא. שיש לי עיניים, ואני יכול ליהנות מהאור. (פירש רש"י: קלב"א שורייץ בלעז. ואין לה עיניים. ועיי"ש ויקרא [יא יח] שכתב: התנשמת - היא קלב"א שורייץ, ודומה לעכבר ופורחת בלילה. ותנשמת האמורה בשרצים היא דומה לה, ואין לה עינים וקורין לה טלפ"א. ולכאורה אין זה כפירושו כאן. ובספר העיון כתב, שהוא העכבר בעל כנפים אשר יעוף בלילה). ואילו אתה - למה לך אורה? הרי לא

הקדוש ברוך הוא. אלא, כנגד מדת רחמינו אמר. שמדת רחמינו היתה נותנת שלא לאבד את האומות מפני ישראל. ומידה זו ברוחה היא, לפיכך שייך בה תמיחה כפי ששייך בכל הברואים. עוד פירש, שהקב"ה עצמו אומר כן, להגיד חסדו ואמיתו שעושה עם ישראל, שמאבד מעשה ידיו מפניהם. ועיי"ש מה שביאר בכל הענין). אמר רב פפא, היינו דאמרי אינשי: רהיט ונפל תורא ואזיל [כשרץ השור ונפל], ושדי ליה סוסיא באורייה [ומעמיד סוס במקומו באורוה]. אף שהשור היה חביב עליו יותר, מכל מקום, עתה שכבר העמיד במקומו סוס, כשיתרפא השור היום או למחר ממפלתו, קשה לו לאדון להוציא סוסו מפני השור, מאחר שכבר העמידו שם (כך פירש רש"י. והיד רמה כתב על פי דרכו דלעיל, דהיינו, שאף שהשור עיף ונופל דרך מרוצתו, סוף הוא נוגף את הסוס ומשליכו באבוסו. כך מדת גורותיו של הקב"ה, אף שנראה כאילו חסה לאבד אומות העולם, סוף שמאבדתן מפני בניו. ועיי"ש שדחה פירושו של רש"י. כך הקדוש ברוך הוא, אמנם ודאי שחביבין עליו ישראל יותר מאומות העולם. אבל, כיון שראה מפלתן של ישראל, נותן גדולתן לעובדי כוכבים. וכשהזורים ישראל בתשובה ונגאלין, קשה לו לאבד עובדי כוכבים מפני ישראל). אמר רב גידל אמר רב: עתידין ישראל דאכלי שני משיח. והגמרא מבינה עתה, שכוונתו לומר, שישראל הם שיאכלו את השובע הגדול שיהיה בימות המשיח, ולא אחרים. אמר רב יוסף: פשיטא! ואלא מאן אכיל להו? וכי חילק וביילק אכלי להו [וכי שדים ושדות יאכלוהו]? (עוד פירש רש"י, ששני דיניי סדום היו שמותיהם כך. עיי"ש). אלא, ודאי שאין הכוונה לאפוקי אחרים. ודבריו של רב גידל, שעתידין ישראל לאכול את השובע בימי המשיח, באים לאפוקי [להוציא] מדברי דרבי חילל, דאמר: אין משיח לישראל, לפי שכבר אכלוהו בימי חזקיה. שחזקיה היה המשיח, ועליו נאמרו כל הנבואות: "אצמיח קרן לבית ישראל, ועמד ורעה בעוז ה'". אמר רב: לא אברי עלמא [לא נברא העולם] אלא לדוד. כלומר, בזכות דוד, שעתיד לומר שירות ותשבחות. ושמואל אמר: לא נברא העולם אלא למשה. בשביל משה, שעתיד לקבל את התורה. ורבי יוחנן אמר: לא נברא העולם אלא למשיח. מה שמו של המשיח? דבי רבי שילא אמרי: שילא שמו. שנאמר: "עד כי יבא שילא". דבי רבי ינאי אמרי: ינון שמו. שנאמר: "יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו". [וכוונת הפסוק, שעוד לפני שנבראה השמש, כבר עלה במחשבה לפני הקדוש ברוך הוא לברוא את המשיח, ששמו ינון]. דבי רבי חנינה אמר: חנינה שמו. שנאמר: "אשר לא אתן לכם חנינה" [עדיין לא יבוא משיח]. [כל אחד היה דורש את שמו של המשיח לפי שמו שלו: דבי רבי שילא - שילא. דבי רבי ינאי - ינון. דבי רבי חנינה - חנינה]. (כך כתב רש"י. וכן כתב בספר ישועות משיחו: אין ספק שכל אחד מהחכמים האלה היה דורש טוב לעצמו ומיחס שם המשיח בשמו. ועיי" במהרש"א שכתב שנראה שכולם שמות תוארים, ויש במשמעותם עניינו של משיח. כמו "שילא" על שם "יובל שי לו", כדאמרינן במדרש. וכן כולם). ויש אומרים: מנחם בן חזקיה שמו. שנאמר: "כי רחק

יבוא לך, צדיק ונושע הוא, עני ורכב על חמור, ועל עיר בן אתנות". הרי שנתנבא זכריה שיבוא משיח, אף לאחר דורו של הזקיהו! תניא אידך, רבי אליעזר אומר: ימות המשיח ארבעים שנה. ומנין אנו למדים דבר זה? כתיב הכא, גבי אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר: "ויענך וירעבך ויאכלך", וכתוב התם, גבי ימות המשיח: "שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה". הרי שהשמחה שישמחנו הקדוש ברוך הוא לעתיד, בימות המשיח, תהיה כאותן שנים שראינו רעה. דהיינו, ארבעים שנה שהיו במדבר, שנאמר עליהן "ויענך וירעבך" (שהרי אילו לא היו חומאים במדבר, היו נכנסים מיד לארץ. ואותן ארבעים שנה שעשו במדבר, היו עושים בארץ ישראל בטובה. ושנים אלה שעשו במדבר בענינו ורעבנו, ימלא להם הקדוש ברוך הוא בימות המשיח. דמדה טובה מפי הקב"ה אינה חוזרת. והו "שמחנו" לימות המשיח, "כימות עניתנו, שנות ראינו רעה". מהרש"א). רבי דוסא אומר: ימות המשיח יהיו ארבע מאות שנה. ומנין לנו דבר זה? כתיב הכא: "ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה", וכתוב התם: "שמחנו כימות עניתנו". והיינו, שהשמחה שישמחנו הקדוש ברוך הוא, תהיה כאותן שנים שנתענינו. והיינו - ארבע מאות שנה, שנאמר עליהן "ועבדום וענו אתם". רבי אומר: ימות המשיח יהיו שלש מאות ושישים וחמש שנה, כמנין ימות החמה. שנאמר: "כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה". דהיינו, כשם שהמרגלים, שתרו את הארץ ארבעים יום, ולבסוף הוציאו דיבתה רעה, נענשו להיות במדבר ארבעים שנה, שנה כנגד יום, כדכתיב: "יום לשנה יום לשנה וגו'", וזהו "יום נקם", שנקמתם של המרגלים היתה שנה כנגד יום, כך גם לענין הגאולה, "שנת גאולי באה", שנה ליום שנה ליום. שלכל יום ויום של שנה זו הכתובה במקרא זה "שנת גאולי" - נותנים שנה אחת. ואם כן, ימות המשיח יהיו שלש מאות ושישים וחמש שנה, כמנין ימות השנה (עוד כתב רש"י, שיש שנוסחים: "רבי אומר, שלש מאות ושישים וחמשה אלפים שנה", דכתיב שנת גאולי באה, ושנה של הקדוש ברוך הוא הכי הוי, דכתיב "כי אף שנים בעיניך כיום"). מאי "יום נקם בלבי"? אומר רבי יוחנן, כך אמר הקדוש ברוך הוא: ללבי - גיליתי את הדבר, שעתידי אני לנקום באויבי, ולגאול את ישראל. אבל לא הוצאתי את הדבר מפי, ולכן - לאברי לא גליתי, שלא יכלו לשמוע את הדבר (כתב ביד רמה: "חס ושלום שיש לו לב ואיברים, שהרי אינו גוף, לפי שהגוף יש לו סוף. וכל דבר שיש לו סוף, יש לכחו סוף. ואלקיניו יתברך וכו') הואיל ואין לכחו סוף, שהרי נושא את העולם כולו בכחו ולא חסר כחו ולא נשתנה וכו') ודאי אין לו סוף. וכל מקום שאתה מוצא וכו') בדברים הללו, אינם כפשוטן, אלא דרך משל הן, ודברה תורה כלשון בני אדם". וכתב בבבאור דברי הגמרא, שהיות ומחשבתו של אדם תלויה בליבו, לכן נקראת המחשבה לב. תדע, שהרי הכסיל שאין בו תבונה, נקרא חסר לב. אבל הדיבור אינו תלוי אלא באיברים. והו "ללבי גליתי", שעלתה במחשבה לפני. אבל "לאברי לא גליתי", שלא הוצאתי דבר זה לידי דיבור. עיי"ש). רבי שמעון בן לקיש אומר: ללבי גליתי, אבל למלאכי השרת - לא

תוכל ליהנות ממנה! כך גם בענין הגאולה. ישראל מצפים לגאולה, משום שיום ה' יהיה להם אור. אבל הנכרים, למה מחכים ליום ה' הרי הוא יהיה להם חושך ולא אור! [דף צט - א] והיינו דאמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו: אימתי אתי משיח? אמר ליה: לכי חפי להו חשוכא להנהו אינשי [כאשר יכסה אתכם החושך]. אמר ליה אותו מין: מילט קא לייטת לי [האם אתה מקלל אותי]? אמר ליה: אין אני אומר את הדבר מדעת, אלא קרא כתיב הכי: "כי הנה החשך יכסה ארץ, וערפל לאמים, ועליך יזרח ה', וכבודו עליך יראה". תניא, רבי אליעזר אומר: ימות המשיח ארבעים שנה. שנאמר: "ארבעים שנה אקוט בדור". "אקוט" מלשון "נקטיה" [אחזן]. כלומר, בדור של ארבעים שנה, שהוא דור קמן, ומשונה מהדורות הקודמים, ומסתמא דורו של משיח הוא, שבו יהיו שינויים גדולים, באותו דור אקח את ישראל - ואמלך עליהם רבי אליעזר בן עזריה אומר: שבעים שנה יהיו ימות המשיח. שנאמר: "וזהה ביום ההוא ונשכחת צר שבעים שנה כימי מלך אח ד". איזהו מלך מיוחד [מלך אחד] - לשון מיוחד וחשוב הוא! (כך כתב רש"י. והמהרש"א כתב, דהיינו שיהיה אז בעולם הזה רק מלך אחד, מלך המשיח). הוי אומר: זה משיח. רבי אומר: ימות המשיח יהיו שלשה דורות. שנאמר: "ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים". כלומר, עם ישראל ייראוך בדורו של המשיח, שנאמר עליו: "לפני שמש ינון שמו". וכמו כן "ולפני ירח" - לפני מלכות בית דוד [דהיינו, מלך המשיח, שמזרעו של דוד הוא] שנמשל כירח, כדכתיב: "כירח יכון עולם וגו'", ייראוך "דור דורים". "דור" - היינו דור אחד, "דורים" - היינו שנים, הרי הם ביחד שלשה דורות. רבי הילל אומר: אין להם משיח לישראל, שכבר אכלוהו בימי חזקיהו [וכפי שנתבאר לעיל]. אלא הקדוש ברוך הוא יגאלם בעצמו, וימלך עליהם (כך כתבו רש"י והר"ן. ובענף יוסף הכיאי כשם תורת העולה, דרצה לומר שמצד ישראל לא יבוא משיח, מאחר שהם חושאים. אבל הקדוש ברוך הוא יבוא משיח, למען שמו הגדול, לכל יתחלל בגוים. וסיים, דאף אם נאמר שאמר רבי הלל שלא יבוא משיח, אלא הקדוש ברוך הוא יגאלם, מכל מקום אין הלכה כמותו. והאומר שקים ליה כרבי הלל שאין משיח, הרי הוא כופר בכלל התורה, שהרי אחרי רבים להטות, וכיון שרבו עליו חכמי ישראל ואמרו דלא כוותיה, שוב אין אדם ראוי להמשך אחריו. ועיי' בשו"ת התם סופר [תשובה שניה] שהאריך בזה. ועיי' ביד רמה שהקשה על שימת רש"י והר"ן, שכתבו שהקב"ה ימלך על ישראל, שאם כן מאי "שכבר אכלוהו בימי חזקיהו", שמשמע שנהנו כבר מטובתו של המשיח. ועוד, אם הקב"ה יגאלם וימלך עליהם, כל שכן דניחא להו מפי). אמר רב יוסף: שרא ליה מריה [ימחול לו הקדוש ברוך הוא] לרבי הילל, על שאמר דברים שאינם שהרי חזקיהו אימת הוה [מתי היה] - בזמן בית ראשון, ואילו זכריהקא מתנבי בזמן בית שני, שהיה זמן רב אחר דורו של חזקיהו, ואמר: "גילי מאד בת ציון, הריעי בת ירושלים, הנה מלךך

גליתי. תני אבימי בריה דרבי אבהו: ימות המשיח לישראל יהיו שבעת אלפים שנה, שנאמר: "ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך". והיות ומשוש חתן על כלה הוא שבעה ימים [שבעת ימי המשתה], ויומו של הקדוש ברוך הוא - אלף שנים הוא, הרי שימות המשיח יהיו בעת אלפים שנה. (אף שבגלות ישראל מכונים אלמנה, כדכתיב "היתה כאלמנה", וימי שמחתה של אלמנה - שלשה חם, מכל מקום בזמן הגאולה תתחדש כנשר נעורייכי, ויהא דין ישראל כדן בתולה, כדכתיב "כי יבעל בחור בתולה יבעלך בניך ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלקיך". עיין יעקב). **אמר רב יהודה אמר שמואל:** משך ימות המשיח יהיה כמיום שנברא העולם - ועד עכשיו (דהיינו, כמיום שנברא העולם ועד תחילת ימות המשיח. ועיי' ביד רמה). **שנאמר:** "למען ירכו ימיכם וגו' על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ". והרי לא היו ישראל על אדמתם זמן כה רב, כימים שהשמים נטוים על הארץ, דהיינו, כמיום שנברא העולם ועד עתה. אלא על כרחק שעתיד להיות כן בימות המשיח. **רב נחמן בר יצחק אמר:** ימות המשיח יהיו כמשך הזמן שמימי נח - עד עכשיו. **שנאמר:** "כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ, כן נשבעתי מקצף עליך ומגער בך". "כי מי נח" היינו כמו שנשבע ה' מעבור מי נח עוד על הארץ, "כן נשבעתי", כפי אותו חשבון זמן, נשבעתי "מקצף עליך ומגער בך", שלא אחריב את עולמי לאחר שיבא משיח, עד שיוכלה זה הזמן. **אמר רבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן:** כל הנביאים כולן לא נתנבאו את כל הטובה שתהיה לישראל - אלא לימות המשיח. אבל לעולם הבא - "עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו". כלומר, אין קץ לטובה שתהיה בעולם הבא (ובמסכת שבת פירש רש"י, עין של נביאים לא שלטה לראות את אותה טובה). ודברי רבי יוחנן פליגא דשמואל [חולקים על דברי שמואל]. **דאמר שמואל:** אין בין העולם הזה לימות המשיח - אלא שעבוד מלכות בלבד אבל בשאר דברים, יהיו ימות המשיח דומים לשאר ימי עולם הזה. ואילו רבי יוחנן אמר, שבימות המשיח יתקיימו כל הנבואות הטובות שנתנבאו הנביאים. **ואמר רבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן:** כל הנביאים לא נתנבאו - אלא לבעלי תשובה. אבל צדיקים גמורים - "עין לא ראתה אלהים זולתך", אין קץ למתן שכרן. ודבריו של רבי יוחנן פליגא דרבי אבהו, שסובר שבעלי תשובה נמצאים בדרגה מעולה יותר מצדיקים. **דאמר רבי אבהו:** במקום שבעלי תשובה עומדין שם - צדיקים אינן עומדין שם [אינם יכולים לעמוד שם]. כי גדולה מעלתם של בעלי תשובה, ואין אחרים יכולים לעמוד במחיצתם (והטעם, לפי שבעלי תשובה טעמו כבר טעם חטא, וקשה להם לפרוש ולקיים המצוות, וטרחן מרובה, לכך שכרן יותר מרובה. תורת חיים. ועיי' מה שהביא בחדושי הגאונים בשם בעל עקידה). ומניין

לומד רבי אבהו דבר זה? **שנאמר:** "שלום שלום לרחוק ולקרוב". הזכיר הפסוק ברישא [בתחילה] את הרחוק, והדר [ולאחר מכן] הזכיר את הקרוב. מאי רחוק - רחוק דמעיקרא [שהיה רחוק מתחילה] ולאחר מכן שב בתשובה, ונתקרב לקדוש ברוך הוא. ומאי קרוב - שהיה קרוב לקדוש ברוך הוא דמעיקרא [מתחילה], וגם דהשתא [עתה]. דהיינו - צדיק גמור. והרי הזכיר הכתוב את הרחוק לפני הקרוב! מוכח שמעלתו של בעל תשובה גדולה יותר. ורבי יוחנן, שאמר שמעלתו של הצדיק גדולה יותר משל בעל תשובה, אמר שכך הוא ביאור הכתוב: לרחוק - היינו צדיק גמור, שהוא רחוק מעבירה מאז ומעולם. ואילו קרוב - היינו בעל תשובה. שהוא קרוב מעבירה, ועתה, כששב בתשובה, נתרחק ממנה. **ואמר רבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן:** כל הנביאים כולן לא נתנבאו את כל הטובות שבנבואותיהם - אלא למי שמישיא בתו לתלמיד חכם, ולעושה פרקמטיא [סחורה] לצורך תלמיד חכם, שיתפרנס מכך, ולמהנה תלמיד חכם מנכסיו. אבל תלמידי חכמים עצמן - "עין לא ראתה אלהים זולתך", אין קץ למתן שכרן. מאי "עין לא ראתה", מהו אותו שכר שעין לא ראתה מעולם? **אמר רבי יהושע בן לוי:** זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית (יש בזה סוד. ולפי פשטן של דברים, מפני שהיין משמח את הלב ומשכח דאגת המקרים, כאמרו: ויין ישמח לבב אנוש, ואמר: ישתה וישכח רישו. על כן רמו השמחה והתענוג של עולם הבא, שלא יתערבו עמהן צער ודאגה כיון. ואמרו המשומר בענביו מששת ימי בראשית, רמו שהוא תענוג מתוקן משעת היצירה. עין יוסף בשם הכותב בברכות). **ריש לקיש אמר:** זה עדן, שלא ראתה אותו עין מעולם (כתב בעין יוסף, שבגן שבו עמד אדם הראשון, היו אילניו ומעייניו וכל ענייניו ציורין אלו לדברים דקים מאד, שיראה בהם ויתבונן בהן בעניינים רוחניים. וכענין שנתן לנו יתברך ציורי המשכן והמקדש וכל כליהם המנורה והשלחן וכו' לציורים שכליים, ולהתבונן בהם האמיתות העליונות. ולפי שהיה אדם הראשון יותר מקודש ויצייר כפיו של הקב"ה, הניחוחו בגן, שיבין הסודות המרומזות באילני הגן ובמעיינותיו. אבל העדן, רמו למקום מוצא המעיין, שנאמר 'ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן', לא הניחו לאדם הראשון שם, לפי פסודות אלו לא היה יכול להשיג אף קודם החטא. ולכן אמרו כאן, כי אף העדן ותענוגיו שנעלמו מעין כל חי, ולא נודע אף לאדם הראשון, גם הוא מתוקן לתלמידי חכמים). **ואם תאמר:** אם לא ראתה עין אדם מעולם את עדן, אדם הראשון היכן דר? בגן - ולא בעדן. שהרי את עדן לא ראתה עין מעולם. **ואם תאמר:** גן הוא עדן! תלמוד לומר: "ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן". הרי שהגן אינו עדן, שהרי כתוב שנהר יוצא מעדן, והלך להשקות את הגן, שהיה במקום אחר. שנינו במשנתנו: **והאומר אין תורה מן השמים וכו'.** תנו רבנן: "כי דבר ה' בזה זאת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה" - זה האומר אין תורה מן השמים (שבוה את התורה לומר שאינה דבר ה', דהיינו, שאינה מן השמים. מהרש"א, עיי"ש. ועיי' ביד רמה). **דבר אחר:** "כי

אומר: כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה - דומה לאדם שטורח וזורע תבואה, ולבסוף אינו קוצר. הרי שלא עלה בידו דבר מכל עמלו רבי יהושע אומר: כל הלומד תורה ומשכחה - דומה לאשה שיולדת, ולבסוף קוברת את הילדים שילדה. הרי שלא עלה בידה מאומה! (אין דומה הלומד ואינו חוזר ללומד תורה ומשכחה. כי הלומד ואינו חוזר, דומה לזורע ואינו קוצר, שעדיין יכול לקצור את התבואה. וכמו כן הלומד ואינו חוזר, יכול עדיין לחזור על תלמודו, ויתקיים בידו. אבל הלומד תורה ומשכחה, הרי הוא כאשה היולדת וקוברת, שלא ישוב לה עוד. הריא"ף. ועיי' בעיון יעקב). [דף צט - ב] **רבי עקיבא אומר:** זמר בכל יום, כלומר, אף שלימודך סדור ושגור בפיך כמו זמר, הוה מסדר ומזמר לימודך שוב בכל יום. ואז תזכה שיהיה לך לעולם הבא זמר, שמחה ושירים, בכל יום (בערוך פירש: הזמר, שמזמר בכל היום, הזמירות אינן יוצאין מפיו. אף מי שמחזיר תלמודו, אינו שוכחו. והמהרש"א מפרש, אם אתה מזמר כל היום בלמוד תורה, גם התורה מזמר לך בכל יום, שמגלין לו רזי תורה. עיי"ש). **אמר רב יצחק בר אבודימי: מאי קרא** [היאך למדים דבר זה מהמקרא]? **שנאמר: "נפש עמל - עמלה לו, כי אכף עליו פיהו". וכך הוא פירוש הפסוק: "נפש עמל", מה שהוא עמל במקום זה, בעולם הזה, "עמלה לו". דהיינו, ותורתו עומלת לו במקום אחר, דהיינו - לעולם הבא. "כי אכף עליו פיהו", משום שהוא שם דברים בפיו תמיד, כפי שהאוכף נמצא תמיד על החמור (עוד פירש רש"י: "זמר", כלומר, כשם שהעוסק בשירים וזמירות תדיר - נעשה זמר, כך החוזר על התורה - נעשית לו סדורה בפיו. "תורה עומלת לו", שמחזרת עליו, ומבקשת מאת קונה למסור לו מעמי תורה וסדריה. וכל כך למה? מפני ש"אכף", שכפף פיהו על דברי תורה. וכיד רמה כתב, ש"אכף" לשון כפייה הוא. דהיינו, מפני שאכף את פיו על דברי תורה. ובתורת חיים כתב, שתיבת "אכף" ותיבת "פיהו", כל אחת מהן בנימטריא מאה ואחד. רמז לחזור על תורתו תמיד. וכפי שאמרנו [חגיגה ט ב]: אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד). **אמר רבי אלעזר: כל אדם - לעמל נברא שנאמר: "כי אדם לעמל יולד".** אבל, ממקרא זה עדיין אינו יודע האם לעמל התלוי בפה נברא, אם [או שמא] לעמל מלאכה נברא (שהרי כל תורה שאין עמה מלאכה, סופה בטלה, וגוררת עון, ומסיק לעמל פה נברא, ואין צריך לעמל מלאכה, כדאמרין בחסידים הראשונים, שהיתה תורתן אומנותן, ומלאכתן נעשית מאליה. וכן היה בתחילת הבריאה לולי חטא אדם הראשון, שאז נאמר לו "בזעת אפך תאכל לחם". מהרש"א. וכיערות דבש כתב, פירוש, אינו יודע אם תלמוד תורה גדול ממעשה, או שמא מעשה גדול. וזהו אם לעמל פה, היינו לימוד תורה, או לעמל מלאכה, היינו מעשה המצות ועבודת ה'). **כשהוא אומר "כי אכף עליו פיהו", דהיינו, שהוא שם בפיו דברים תמיד, כאוכף, שנמצא תמיד על החמור, הוי אומר: לעמל פה נברא. ועדיין אינו יודע אם לעמל פה שבניסוק בתורה נברא, אם לעמל שיחה בעלמא (תימה הוא, מה תועלת יש בשיחה? פשיטא דקאי על עמל תורה וכתב בעיון יעקב, דהיינו לפי שהבטלה מביאה לידי שעמום או זימה, ואם כן, גם בשיחה דעלמא יש תועלת, לכן****

דבר ה' בזה" - זה אפיקורוס. דבר אחר: "כי דבר ה' בזה" - זה המגלה פנים בתורה. ולהלן יתבאר מהם אפיקורוס ומגלה פנים. "ואת מצותו הפר" - זה המפר ברית בשר. דהיינו, שלא מל עצמו. ומכפל הלשון "הכרת תכרת" דרשינן: "הכרת" - בעולם הזה, "תכרת" - לעולם הבא. מכאן, מפסוק זה: "כי את דבר ה' בזה", אמר רבי אלעזר המודעי: המחלל את הקדשים [בדברים שנאמר בהם חילול, כגון טמא שאכל תרומה], והמבזה את המועדות [את חולו של מועד], והמפר בריתו של אברהם אינו [כדכתיב "ואת מצותי הפר"] (עיי' ברע"ב וברבינו יונה על מס' אבות [פרק ג, משנה י"א] שכתבו דהיינו המושך בערלתו. והרמב"ם [פ"ג מהל' תשובה הל' ו] כתב, שהמושך ערלתו בכרת. ועיי"ש בכס"מ ובלח"מ). **והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה, והמלבין פני חבירו ברבים, שכל אלו - דברים של בזיון הם, אף על פי שיש בידו של אותו אדם תורה ומעשים טובים - אין לו חלק לעולם הבא. כדכתיב: "הכרת תכרת". (כך כתב רש"י. והמהרש"א כתב, שלמדים מפסוק זה רק את ענין מפר ברית ומגלה פנים. אבל המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות לאו מהך קרא נפקא). **תניא אידך: "כי דבר ה' בזה" - זה האומר שאין תורה מן השמים. ואפילו אם אמר אותו אדם: כל התורה כולה מן השמים, חוץ מפסוק זה [כלומר, חוץ מפסוק אחד, זה או אחר], שלא אמרו הקדוש ברוך הוא, אלא משה מפי עצמו אמרו - זהו "כי דבר ה' בזה". ואפילו אמר: כל התורה כולה מן השמים, חוץ מדקדוק זה [דהיינו, דרשה אחת שדורשים מחסרות ויתרות שבתורה], או חוץ מקל וחומר זה, או חוץ מגזרה שוה זו - זה הוא "כי דבר ה' בזה". תניא, היה רבי מאיר אומר: הלומד תורה, ואינו מלמדה לאחרים - זה הוא "דבר ה' בזה". רבי נתן אומר: כל מי שאינו משגיח על המשנה, שאומר שאינה עיקר (כי המשנה פירושה של תורה שבכתב היא. וזה שאינו משגיח בפירושה, הרי הוא בזה את דבר ה' מהרש"א. והר"י אלמדארי כתב, שכיון שהמשנה לא ניתנה ליכתב, הרי היא נחשבת דבר ה'. ועיי' בכיאר הגר"א [וי"ד סי' רמ"ז סק"ה] שכתב ש"כל שאינו משגיח על המשנה" היינו המזניח את לימודו. שהוא למד "משנה" דנקט הכא - לשון שינון וחזרה הוא). **רבי נהוראי אומר: כל שאפשר לעסוק בתורה - ואינו עוסק. שהיות והוא יכול לעסוק בתורה, ועוסק באותו זמן בדברים אחרים, הרי הוא מבזה את התורה כלפי אותם דברים, שהיא פחות חשובה בעיניו. רבי ישמעאל אומר: זה העובד עבודה זרה. מאי משמעה? איך משמע מהפסוק "כי דבר ה' בזה", שזהו העובד עבודה זרה? דתנא דבי רבי ישמעאל: "כי דבר ה' בזה" - זה העובד עבודה זרה, שהרי הוא מבזה דבור שנאמר [ל' למשה] מסיני מפי הקדוש ברוך הוא עצמו [וזהו "דבר ה'"]:** **"אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים וגו'"** (עיי' ביד רמה שכתב עוד ביאור בענין זה). **רבי יהושע בן קרחה******

הוצרך לומר שמדובר בעמל תורה. עוד כתב, דאיכ"ל דאתא למעוטי שיחה תלמידי חכמים הצריכה תלמוד, ואעפ"כ אמר, שיעקר עמלו צריך להיות בתורה, ולא בשיחה, אף אם היא שיחת תלמידי חכמים. והמהרש"א כתב, שאף שיחה בטלה מעלה היא, כי תכלית בריאת האדם היא שנקרא חי מדבר, ובוה נשתנה צורתו משאר בעלי חיים. וביערות דבש כתב, שהספק הוא אם תורה עדיפה, או תפילה עדיפה, שהיא נקראת שיחה, כדכתיב "ויצא יצחק לשוח בשדה". וקאמר לעמל תורה, כי באמת לולא תורה, אין תפילה ככוונה. **כשהוא אומר: "לא ימוש ספר התורה הזה מפ"ך",** **הוא אומר: לעמל פה שבועיסוק בתורה נברא.** **והיינו דאמר רבא: כולוהו גופי [כל הגופים] - דרופתקי נינהו [טרחנים הם].** כלומר, לעמל נבראו. **טובי לדוכי [אשרי מי שזכה] דהוי דרופתקי דאורייתא [שהיה עמלו בתורה] (עוד פירש ר"ש):** דרפתקי - כיום ארוך, ששמים בו מעות. כל הגופים נרתקים הם לקבל ולהכניס בהם דברים. אשרי מי שזכה ונעשה נרתיק לתורה. וכן הביא בערוך. ובמוסף הערוך כתב, דרופתקא בלשון יווני גדר של עצים ויתדות ותקועים בארץ מחיצה וסיוג. עיי"ש. עוד כתוב: **"נאף אשה חסר לב".** אמר ריש לקיש: זה הלומד תורה לפרקים, ואינו לומד תדיר. והרי הוא כאדם שאינו נשוי אשה, שבוועל פעמים את זו, ופעמים את זו. **שנאמר: "כי נעים כי תשמרם בכטנך, יכנו יחדו על שפתיך".** כלומר, אימתי "תשמרם בכטנך", היאך יהיו דברי תורה שמורים בכטנך - כאשר "יכנו יחדו על שפתיך", אם תלמדם ותשננם תדיר. **תנו רבנן: "והנפש אשר תעשה ביד רמה",** זה מנשה בן חזקיה, שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי. אמר: וכי לא היה לו למשה לכתוב אלא פסוקים אלה: **"ואחות לומן תמנע",** **"ותמנע היתה פילגש לאליפז",** **"וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים בשדה?"** לאיזה צורך כתב משה פסוקים אלו בתורה? יצאה בת קול ואמרה לו: **"תשב באחיך תדבר, בבן אמך תתן דפי, אלה עשית והחרשתי, דמית היות אחיה כמוך, אוכיחך ואערכה לעיניך".** והיינו, שאתה יושב ודורש בהגדות של דופי, ומדבר באחיך [הוא משה רבינו, שכל ישראל אחים], ונותן בו דופי, שאתה אומר שכתב בתורה דברים שאין צריכים. "אלה עשית והחרשתי, דמית היות אחיה כמוך", וכי אחריש על דבריך, ותחשוב שאחיה כמוך, לדבר שוא ושקר? לא כן. אלא "אוכיחך ואערכה לנגדך", שהוצרכו דברים אלו להכתב [וכפי שמבואר להלן]. **ועליו מפורש בקבלה:** **"הוי משכי העון בחבלי השוא, וכעבות העגלה חטאה".** "חבלי השוא" - היינו בחינם, שהיה מנשה חוטא בלי שהיתה לו שום הנאה מכך. **מאי "כעבות העגלה?"** אמר רבי אסי: יצר הרע, בתחלה דומה לחוט של כוביא, שנקל להתגבר עליו. ולבסוף, לאחר שפיתה וניצח את האדם, דומה הוא לעבות העגלה, שכבר קשה מאוד להתגבר עליו, והיות דאתן עלה [שהכאנו כבר מקרא זה] מידה, "אחות לומן תמנע" - מאי היא? מה נתכוין הכתוב לומר בזה? **תמנע - בת מלכים**

הואי [היתה]. **דכתיב: "אלוף לומן אלוף תמנע".** **וכל אלוף - מלכותא בלא תאגא [שר גדול, אבל בלי כתר] היא.** וכיון שתמנע היתה אחות לומן, שהיה אלוף, ודאי היתה גם היא בת מלך. **בעיא תמנע לאיגורי [רצתה להתגיר].** **באתה אצל אברהם יצחק ויעקב - ולא קבלוה [צריך להבין מה הטעם שלא קבלוה. וכתב היעב"ץ ששמו לא רצתה להתגיר אלא על מנת שישאנה אחד מהם לאשה. עיי"ש].** **הלכה והיתה פילגש לאליפז בן עשו,** שהיה מזרע יצחק. משום שאמרה בלכה: **מוטב תהא שפחה לאומה זו,** לבני אברהם יצחק ויעקב, שהם יראי שמים, **ולא תהא גבירה לאומה אחרת.** **נפק מינה [יצא ממנה] עמלק, דצערניהו לישראל. מאי טעמא? למה נענשו ישראל בכך שיצא ממנה עמלק? משום דלא איבעי להו לרחקה [שלא היו צריכים אברהם יצחק ויעקב לרחק אותה מתחת כנפי השכינה],** אלא היו צריכים לקבלה ולגירה. ולשם מה נאמר המקרא: **"וילך ראובן בימי קציר חטים?"** אמר רבא ברבי יצחק אמר רב: **"ימי קציר חטים"** היינו לאחר שקצרו את השדה, שאז הכל רשאים להכנס לתוך שדה חבריהם. **מכאן לצדיקים, שאין פושטין ידיהן בגזל** (שבאמת לא היה מנשה מלגלג על עצם ספור הענין שמצא ראובן דודאים בשדה והביאם אל אמו. שאם כן, למה לא היה מלגלג על כל ספורי ומעשי אבות שבתורה? אלא לגלג על כך שכתבה התורה שהיה מעשה זה בימי קציר חטים. ומה אכפת לנו בזה? והשיבו לו, שבא ללמדנו שאין הצדיקים פושטין יד בגזל, ולכן הלך באותו זמן, שאז השדה הפקר). **"וימצא דודאים בשדה".** מאי דודאים? אמר רב: **יברוחי [כך תרגם אונקלוס את המילה "דודאים".** ולא נתפרש מהם יברוחי]. **לוי אמר: סיגלי** (בערוך פירש: עיקרן של עשבים הן, וריחם יפה). **רבי יונתן אמר: סביסקי [סיגלי וסביסקי מיני בשמים הם].** אמר רבי אלכסנדר: **כל העוסק בתורה לשמה - משים שלום בפמליא [חיילות] של מעלה,** ובפמליא של מטה בפמליא של מעלה - שעושיין להן נחת רוח, שאין מזיקין להפרע ממנו. ובפמליא של מטה - שגורם להם שלום בזכויותיו. שנאמר שכן אמר הקדוש ברוך הוא: **"אז יחזק במעוזי",** בתורתך, **"יעשה שלום לי",** בעולמי. ומדכתיב שלום פעמיים, משמע בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה. יד רמה. **שנאמר: "אז יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי".** "מעוזי" - היא התורה. ונאמר "שלום לי", "שלום יעשה לי", היינו פעמיים שלום. בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה. זו תורה שנלמדת לשמה. כי העוסק בתורה שלא לשמה הוא רפה וחלש בה, וקרוב הוא לעזבה אם ילעיגו עליו. אבל העוסק בתורה לשמה, הוא מעיז פניו בפני המלעיגים, ומחזיק בה. לכן נקראת תורה לשמה "מעוזי". מהרש"א, עיי"ש. **רב אמר:** העוסק בתורה לשמה - **כאילו בנה פלטריין [ארמונות] של מעלה ושל מטה.** שנאמר: **"ואשם דברי בפיך ובצל ידי כסיתך לנטע שמים וליסד ארץ".** "לנטע שמים וליסד ארץ" - היינו פלטריין של מעלה ושל מטה. כי השמים

והארץ וכל צבאם תלוים בשביל התורה בתחתונים. הריא"ף, עיי"ש. רבי יוחנן אמר: אף מגין על כל העולם כולו. שנאמר: "ובצל ידי כסיתוך". כי צל ידו ורשותו של הקדוש ברוך הוא - הוא עולם ומלואו. ואמר, שכל מה שמגן בצל ידו על העולם, היינו "כסיתוך" - בשבילך. ולוי אמר: אף מקרב את הגאולה. שנאמר בהמשך הפסוק דלעיל: "ולאמר לציון עמי אתה" אמר ריש לקיש: כל המלמד את בן חבירו תורה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו. שנאמר: "ואת הנפש אשר עשו בחרן", ותרגם אונקלוס: "דשעבידו לאורייתא בחרן". הרי שקורא הכתוב למלמד אחרים - עשיה. שנאמר: "ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם". והיינו על פי מה שאמר: הרבה למדתי מרכותי וכו' ומתלמידי יותר מכולם. שעל ידי משא ומתן בתורה עם בן חבירו, מתחדשים לו דברים, והרי זה כאילו עשאו והידשם בעולם. מהרש"א. רבא אמר: כאילו עשאו לעצמו [כאילו עשה את עצמו]. שנאמר: "ועשיתם אתם". אל תקרי אתם [האל"ף בניקוד חולם], אלא אתם [האל"ף בניקוד פתח]. היינו על פי מה שביארנו לעיל, גבי המלמד בן חבירו, שהרי הוא כאילו עשאו, משום שעל ידי כן העלה אותו מדרגת בהמה לדרגת אדם. כך יתכן גם באדם עצמו, שכתחילת לימודו עם בן חבירו לא היה נקרא אדם, ועל ידי שלמד עמו נתווספה לו חכמה עד שנעשית נפשו נפש אדם. מהרש"א. אמר רבי אבהו: כל המעשה את חבירו לדבר מצוה [הגורם לחבירו שיעשה דבר מצוה] - מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו בעצמו [את אותו דבר מצוה]. ומנין לנו דבר זה? שנאמר שאמר הקדוש ברוך הוא למשה: "ומטף אשר הכית בו את היאר". ויש לתמוה: וכי משה הכהו? והלא אהרן הכהו, כפי שנאמר: "אמור אל אהרן קח מטף וגו'!" אלא לומר לך: כל המעשה את חבירו לדבר מצוה - מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו. ולכן, היות ומשה אמר לאהרן שיכה את היאור, נחשב הדבר כאילו עשה משה את המעשה. שנינו במשנתנו, שאחד מאלו שאין להם חלק לעולם הבא הוא אפיקורוס (עיקרה של מילת אפיקורוס לשון הפקר היא. והיינו, שמפקר את עצמו בדבר איסור. עוד פירשו, שמשום עצמו כהפקר, ואינו חס על נפשו לחוש שמא תבוא עליו רעה על ביוז תורה ולזמדיה. ויש שכתבו שהוא מלשון חוצפה. וצריכים אנו לבאר, מהו "אפיקורוס"). רבי ורבי חנינא אמרי תרוייהו: אפיקורוס - זה המבזה תלמיד חכם. רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי אמרי: זה המבזה את חבירו בפני תלמיד חכם. והוינן בה: בשלמא למאן דאמר שהמבזה חבירו בפני תלמיד חכם - אפיקורוס הוי, לשיטתו אפשר לומר שהמבזה את תלמיד חכם עצמו - מגלה פנים בתורה. ורבי חנינא אמרי: זה המבזה פנים בתורה אין לו חלק לעולם הבא. רב ורבי חנינא אמרי: זה המבזה תלמיד חכם. רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי אמרי: זה המבזה את חבירו בפני תלמיד חכם. והוינן בה: בשלמא למאן דאמר שהמבזה תלמיד חכם עצמו, שהוא דבר חמור יותר, הוא חמור - מגלה פנים בתורה הוי, לשיטתו אפשר לומר שהמבזה חבירו בפני תלמיד חכם, שהוא דבר קל יותר - מגלה פנים בתורה הוי, הרי לשיטתו אי אפשר לומר שהמבזה תלמיד חכם עצמו, שהוא דבר חמור יותר, הוא אפיקורוס, שמשמעו רק הפקר, שהוא דבר קל יותר מהמגלה פנים בתורה! אם כן, אפיקורוס - כגון מאן? אמר רב יוסף: כגון הני דאמרי [כגון אלו שאומרים]: מאי אהנו לן רבנן? לדידהו קרו, לדידהו תנו [מה הועילו לנו חכמים בלימוד התורה שהם לומדים? לצורך עצמם הם קורים בתורה, ולצורך עצמם הם שונים]. והם אינם יודעים, שהעולם מתקיים בזכות לומדי התורה. אמר ליה אביי: האי, אלו שאומרים כך, אינם רק אפיקורסים, אלא מגלה פנים בתורה נמי הוא. דהרי כתיב: "אם לא בריתי יומם ולילה - חקות שמים וארץ לא שמת". הרי שכתוב בתורה, שהעולם מתקיים רק בזכות לימוד התורה ואלו אומרים שהחכמים אינם מועילים דברו! אמר רב נחמן בר יצחק: מהכא, מפסוק זה דלהלן, נמי שמע מינה שהצדיקים מועילים לאחרים. שנאמר כשהתפלל אברהם על אנשי סדום, שאמר לו הקדוש ברוך הוא: "אם אמצא בסדם חמישים צדיקים ונשאתי לכל המקום בעבורם". הרי שמועילים הצדיקים לכל אנשי המקום! אלא, מהו אפיקורוס? כגון תלמיד דיתיב קמיה רביה [שיושב לפני רבו], ונפלה ליה שמעתא בדוכתא אחריתי [ונזכר בשמועה בענין אחר], ואמר: "הכי אמרינן התם" [כך אמרנו שם], ולא אמר "הכי אמר מר" [כך אמר הרב]. והרי זה חוסר כבוד לרבו. רבא אמר: אפיקורוס - היינו כגון הני דבי בנימין אסיא, דאמרי: מאי אהני לן רבנן [מה הועילו לנו חכמים]? [דף ק - א] מעולם לא חידשו לנו חידוש שאינו כתוב בתורה, שהרי לא שרו לן עורבא, ולא אסרו לן יונה [לא התירו לנו עורב, שכתוב בתורה שאסור לאכלו. ולא אסרו לנו יונה, שכתוב בתורה שמותר לאכלה].

ילקוט שמעוני ישעיהו ס

אמר רבי יצחק: שנה שמלך המשיח נגלה בו כל מלכי האומות העולם מתגרים זה בזה. מלך פרס ואיראן מתגרה במלך הערבי וערב הסעודית והולך מלך הערבי לאדום נארה"ב ליטול עצה מהם. וחוזר מלך פרס ומחריב את כל העולם. וכל אומות העולם והנשארים מתרעשים ומתבהלים ונופלים על פניהם ויאחזו אותם צירים כצירי יולדה. וישראל מתרעשים ומתבהלים, ואומרים להיכן נבוא ונלך? ואומרים להיכן נבוא ונלך? ואומר להם והקב"ה, בני אל תתייראו, כל מה שעשיתי לא עשיתי אלא בשבילכם. מפני מה אתם מתייראים, הגיע זמן גאולתכם!

ביאור המדרש: אמר רבי יצחק [לפני כאלפיים שנה!] שנה שמלך המשיח נגלה בו [מה צפוי לקרות בעולם באותה שנה שבה מלך המשיח עתיד להתגלות] כל מלכי אומות העולם (1) מתגרים זה בזה [איומי מלחמה ישמעו מכל עבר בתוך המדינות ובין אחת לחברתה]. [א] (2) מלך פרס [נשיא איראן] (4) מתגרה (3) במלך הערבי [מאיים במלחמה נגד מלך ערב הסעודית שהיא היחידה ממדינות ערב שנצמד לה השם "ערב"].

[ב] (5) והולך מלך הערבי לאדום ליטול עצה מהם [והולך מלך ערב הסעודית למדינות המערב ובראשם ארה"ב להתייעצות אין לנהוג כנגד איומי המלחמה האיראנים].

[ג] וחוזר מלך פרס (6) ומחריב את כל העולם [פשוט וברור שאי אפשר להחריב את העולם בנשק קונבנציונאלי אלא הכוונה היא שמחריב את העולם בנשק גרעיני. "ומחריב את כל העולם" - אין הכוונה כל העולם ממש, אלא הכוונה היא ש"רובו ככולו", כלומר מחריב את רוב מדינות העולם].

וכל אומות העולם [הכוונה למדינות הנוטרות שלא יחרבו, וראה בהמשך שלפי נבואת זכריה (פי"ג), שני שליש מהעולם יחרב] מתרעשים ומתבהלים ונופלים על פניהם ויאחזו אותם (7) צירים כצירי יולדה [פחד איום ונורא שלא היה כמותו בעבר בעולם יאחז את כל אומות העולם הנוטרים, פן ימותו גם הם במלחמה גרעינית, מאחר ואי אפשר להתגונן כלל בפני פצצות גרעיניות וכן מהקרינה הרדיואקטיבית שתיווצר]. וישראל מתרעשים ומתבהלים [מפני הפחד הנורא שיהיה אז בעולם ושמה יתקוף נשיא איראן (פרס) גם את ישראל] ואומרים להיכן נבוא ונלך [מאחר ולא תהיה אפשרות להישען על שום דבר ולא תהיה שום דרך טבעית להינצל, ועל זמן שכזה נאמר "אין לנו על מי להישען אלא על אבינו שבשמים"] ואומרים להיכן נבוא ונלך [לשון כפולה, להדגיש את חוסר האונים והפחד שיהיו אז] ואומר להם [הקב"ה לעם ישראל] בני אל תתייראו [אין לכם מה לפחד] כל מה שעשיתי לא עשיתי אלא בשבילכם [הקב"ה מרגיע את ישראל שכל המלחמה שנעשתה הייתה רק לטובתם - כדי להחריב את מלכות אדום הרשעה ולהעביר את הרוע מהעולם שזה יאפשר למלך המשיח להתגלות ולמלוך] מפני מה אתם מתייראים [הקב"ה חוזר ומרגיע שנית את ישראל מפני הפחד הגדול והנורא, כדרך שהפסוק שונה ואומר פעמיים "נחמו נחמו עמי"] הגיע זמן גאולתכם.

רא"ש מסכת סנהדרין פרק יא סימן ג

ואמר רבי אלעזר כל מי שאין מנהגו ת"ח מנכסיו אין רואה סימן ברכה לעולם שנאמר אין שריד לאכלו על כן לא יחיל טובו. ואין שריד אלא ת"ח שנאמר ולשרידים אשר ה' קורא. ואמר רבי אלעזר כל שאינו משייר פת על שלחנו אינו רואה סימן ברכה לעולם שנאמר אין שריד לאכלו על כן לא יחיל טובו. ואמר ר' אלעזר כל המחליף בדבורו כאילו עובד ע"ז שנאמר אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע. ואין תעתוע אלא ע"ז שנאמר הבל המה מעשה תעתועים. ואמר ר' אלעזר כל המסתכל בערוה קשתו ננערת שנאמר עריה תעור קשתך: [דף צט ע"א] האומר אין תורה מן השמים ת"ר כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים. דבר אחר כי דבר ה' בזה זה אפיקורוס ואת מצותו הפר זה המיפר ברית בשר. וכן הוא אומר את בריתי הפר הכרת תכרת הנפש ההיא תכרת בעולם הזה תכרת בעולם הבא. מכאן אמר ר' אלעזר המודעי המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמיפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא. תניא אידך כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים ואפילו אומר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק אחד שלא אמר הקדוש ברוך הוא אלא משה אמר מפי עצמו זה הוא כי דבר ה' בזה. ואפילו אומר כל התורה מן השמים חוץ מדקדוק אחד חוץ מק"ו זה חוץ מגזירה שוה זו זהו דבר ה' בזה: תניא היה רבי מאיר אומר כל הלומד תורה ואין מלמדה זהו דבר ה' בזה. רבי נתן אומר כל מי שאין משגיח על המשנה. רבי נהוראי אומר כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואין עוסק זהו דבר ה' בזה. [דף צט ע"ב] אמר רבי שמעון בן לקיש כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן. א"ר אבהו כל המעשה חבירו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו שנאמר ומטך אשר הכית בו את היאור וכי משה הכה והלא אהרן הכה אלא מתוך שא"ל עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו. ואפיקורוס. רב ורבי חנינא דאמרי תרוייהו זה המבזה ת"ח. רבי יוחנן וריב"ל אמרי זה המבזה חבירו בפני ת"ח ואיכא דאמרי המבזה ת"ח זה מגלה פנים בתורה. ואפיקורוס כגון הני דאמרי מה אהני לן רבנן לדידהו קרו לדידהו תנו. אמר ליה אביי ההוא מגלה פנים בתורה [נמין] הוי דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת. רב נחמן אמר מהכא שמעינן דכתיב ונשאתי לכל המקום בעבורם. אלא אפיקורוס כגון מאן. כגון תלמידא דיתבי קמיה רביה ונפלה ליה שמעתתא בדוכתא אחריתי ואמר הכי אמרינן התם ולא אמר הכי אמר מר. רבא אמר כגון דבי מנימין אסיא דאמר מאי אהנו לן רבנן מעולם [דף ק ע"א] לא אסרו לן יונה ולא שרו לן עורבא.